

Türkiye'nin Sosyal Uyum Politikalarının Türkiye'deki Suriyeli İş Sahiplerinin ve Girişimcilerin Ekonomik Entegrasyonu Üzerindeki Etkisi

**M.Murat ERDOĞAN
Tülin Hacı MOHAMAD
Nihal EMİNOĞLU**

Türkiye'nin Sosyal Uyum Politikalarının Türkiye'deki Suriyeli İş Sahiplerinin ve Girişimcilerin Ekonomik Entegrasyonu Üzerindeki Etkisi

Proje Ekibi

Prof. Dr. M.Murat ERDOĞAN - Proje Yöneticisi & Raporlama

Tülin Hacı MOHAMAD - Proje Koordinatörü

Dr. Nihal EMİNOĞLU - Kıdemli Uzman

Rabia Gizem ŞENOĞLU - Proje Asistanı

Teknik Ekip

Fatima ABDURREZZAK - Proje Asistanı (OGG)

ROSENTA - Çeviri (İngilizce)

İslam Khzayem ALISSA – Çeviri (Arapça)

Tasarım: Assoum Badawi (Arapça)

Tasarım: Serbest Kitaplar (www.serbestkitaplar.com) (Türkçe ve İngilizce)

İsrafil ÖZKAN – ÖAD Proje Teknik Koordinatörü

Kasım 2023

BİLGİ VE TEŞEKKÜR

Bu rapor, Building Markets ve Özgürlük Araştırmaları Merkezi (ÖAD) arasında Building Markets sözleşmeli araştırma projesi olan "Mülteci Girişimciliği Araştırma Mükemmelliği Programı-2023"ün ürünüdür. Rapor, Building Markets Türkiye'nin desteğiyle yukarıda isimleri yer alan yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Building Markets ve Özgürlük Araştırmaları Merkezi bu projeye finansman sağladığı için Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne müteşekkirdir.

PROF. DR. M. MURAT ERDOĞAN

**Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mülkiye Göç Araştırmaları Merkezi (MÜGAM)
Direktör & IGAM-Academy Başkanı, Proje Yöneticisi**

Prof. Erdoğan MÜGAM Direktörü, Uluslararası Metropolis Yönetim Kurulu Üyesi, UNESCO-Türkiye İletişim Komitesi üyesi ve IGAM-ACADEMY Başkanıdır. 1987-2017 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi, 2017-2022 yıllarında Türk-Alman Üniversitesinde görev yapan Prof.Erdoğan, Şubat 2022’den bu yana Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mülkiye Göç Araştırmaları Merkezi (MÜGAM) Direktörüdür. Duisburg-Essen (2007), Berlin-Humboldt (2010), Oxford (2012) ve Johns Hopkins Üniversitesi Almanya Araştırmaları Merkezi AICGS’de (2014) ve Humboldt Üniversitesinde (2019) ve CATS/SWP-Berlin’de (2022) farklı burslarla misafir araştırmacı olarak çalışmalar yürütmüştür. Aralarında UNHCR, ICMPD, IOM, ILO, UNWFP, WHO, GIZ, Konrad Adenauer Foundation (KAS), Friedrich Naumann Foundation (FNF), DFG, Bulding Markets gibi kurumların olduğu çok sayıda uluslararası ve Göç İdaresi Başkanlığı, Türk Dışişleri Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı gibi ulusal kurumlarla göç ve AB konularında çalışmalar yürütmektedir. Erdoğan’ın akademik ilgi alanları iradi ve zorunlu göçler, mülteciler, yurtdışındaki Türkiye kökenliler, AB, siyasal karikatürler, siyasal davranışlar, İslamofobi, Almanya ve Türk dış politikası olan Erdoğan, Avrupa’daki Türk diasporası konusunda “Euro-Turks-Barometre”, Türkiye’deki Suriyeliler konusunda ise “Suriyeliler Barometresi” başlıklı kapsamlı ve düzenli kamuoyu araştırmalarını da yürütmektedir.

TULIN HAJI MOHAMAD

Tulia Domna Araştırma ve Danışmanlık Merkezi Direktörü (TDRCC), Proje Koordinatörü

Tulin Haji Muhammed, Türk asıllı Suriye vatandaşı. 2009-2012 yılları arasında Suriye Halep’te Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler eğitimi aldı. Suriye’de savaşın başlamasının ardından 2012 yılında Halep’ten ayrılarak Türkiye’ye gelmek zorunda kaldı. 2014-2017 yılları arasında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitim gördü ve mezun oldu. 2013-2015 yılları arasında Gaziantep’te birçok yerel ve uluslararası STK’da (ASAM, UNHCR, IMC ve UNICEF) çalıştı. 2016 yılında Ankara’ya taşınarak Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO ve Ankara Üniversitesi Göç ve Entegrasyon Araştırmaları Merkezi-MÜGAM’da Prof. Dr. M.Murat Erdoğan’ın yanında Kıdemli Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2020 yılında Ankara’da Tulia Domna Araştırma ve Danışmanlık Merkezi’ni kurdu. Bu tarihe kadar Türkiye’deki mültecilerle ilgili koruma, sosyal uyum, eğitim ve geçim alanlarının her birinde 23’ün üzerinde araştırma yürüttü ve yürütülmesine yardımcı oldu. 2017’den bu yana “Suriyeliler Barometresi” araştırmasında Suriyelilerle ilgili çalışmaların koordinasyonu ve yürütülmesi görevini üstlendi.

Dr. Nihal EMİNOĞLU

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Öğretim Üyesi, IGAM-Academy Coordinator, Proje Kıdemli Uzmanı

Dr. Nihal EMİNOĞLU dokorasını Fransa/Strasbourg Üniversitesi’nde siyaset bilimi alanında tamamlamıştır. 2016’dan bu yana Çanakkale 18 Mart Üniversitesi’nde BİİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak yapmaktadır. Ayrıca, İltica ve Göç Araştırma Merkezi (İGAM) üyesi ve İGAM Akademi Koordinatörüdür. Avrupa Konseyi’nin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) uzmanlar grubuna Ocak 2023 itibarıyla seçilmiştir. Avrupa Konseyi’nin Parlamenterler Meclisi, Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, Kültürlerarası Şehirler Programı’na da uzman olarak çalışmaktadır. Eminoğlu ayrıca Türkiye’deki Suriyelilerin sosyal uyumu konusunda birçok uluslararası proje yürütmüş ve UNCHR, UNWFP, ICMPD, GIZ, Konrad Adenauer Vakfı, DSP gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar ve INGO’lar ile işbirliği yapmıştır. Ulusal düzeyde, göçle ilgili konularda Göç İdaresi Başkanlığı ile ve özellikle Fransa’daki Türk diasporası konusunda Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile yakın bir şekilde çalışmaktadır. Uzmanlık alanları arasında uluslararası göç, entegrasyon teorileri, göçmenlerin/mültecilerin entegrasyonu, azınlık hakları, insan hakları hukuku, Türkiye’de sosyal uyum ve Avrupa’daki Türk diasporası bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş	5
Türkiye’deki Suriyelilerin Genel Demografik Özellikleri	6
Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Çalışması Konusundaki Yasal Çerçeve	9
Türkiye’de Suriyelilere ve Diğer Yabancılar Verilen Çalışma İzinleri (2011-2021)	11
Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Yabancılar	13
Türkiye’deki Suriyeliler Tarafından Kurulan İşletmeler	13
Araştırmanın Çerçevesi ve Metodolojisi	14
Literatür Taraması ve Masa Başı Çalışması	14
Saha Araştırması	15
Saha Çalışması Bulguları	16
Anket Uygulamasının Bulguları	16
OGG Bulguları	26
Mülakat Bulguları	30
Suriyeli İşverenlerin İşyerlerinin Kuruluş Aşamasında İtibaren Karşılaştıkları Sorunlar	31
Suriyeliler Bakımından Çalışma İzni Şartının Değerlendirilmesi	34
Suriyeli ve Türk İşyerlerinde Çalışanlar Bakımından Ortaya Çıkan Konular	36
Suriyeli ve Türk İşverenler Arasındaki İlişki	37
Deprem Sonrası Suriyeli ve Türk İşletmelerin ve Ayrıca Çalışanların Durumu	38
Sonuç	40
Politika Önerileri	44
Kayıtdışılıkla Mücadele	44
Kurumsal/Organizasyonel Alanlarda İyileştirme	45
Farkındalık ve Bilgilendirme	46
OGG Katılımcı Profili	47

GİRİŞ

Türkiye 2014'ten bu yana dünyada en fazla mülteci barındıran ülkedir.¹ 2011 yılında sadece 58 bin olan mülteci sayısındaki bu olağanüstü artışın temel kaynağı, Suriye'de yaşanan krizin kısa zamanda iç savaşa dönmesidir. Hayatlarını kurtarmak için Türkiye'ye gelen ve kısa sürede ülkelerine dönmeyi umut eden Suriyeliler aradan geçen süre içinde Suriye'de barış ve güvenlik ortamı kurulamayınca Türkiye'de kendi yaşamlarını inşa etmeye başlamıştır. Temmuz 2023 itibarı ile Türkiye'de kendilerine Geçici Koruma statüsü verilen 3.3 milyon Suriyeli yaşamaktadır.² Ancak Türkiye'de Suriyeliler ile başlayan süreçte Suriyeli olmayan ve çoğunluğu Afganistan ve Pakistan'dan gelen ve kendilerine Uluslararası Koruma statüsü verilen yaklaşık 330 bin mülteci daha bulunmaktadır.³ Günümüzde Türkiye pek çok mülteci ve sayılarının 1 milyondan daha fazla olduğu tahmin edilen düzensiz göçmen için hem bir transit hem de hedef ülkeye dönüşmüştür.

Mülteciler konusunda süreç yönetimi göçmenler için olandan ciddi bir biçimde ayrılmaktadır. Bu durum hem toplumda tedirginlik yaratmakta hem de uyum politikalarının devreye girmesinde aksamalara neden olmaktadır. Dünyadaki genel eğilim de göçmenlerin ekonomik kalkınmanın bir "aracı", ama mültecilerin ve düzensiz göçmenlerin bir "sorunu" olarak algılanması şeklindedir. Dünyada 300 milyonu aşan göçmenin neredeyse tamamı kalkınmış-zengin ülkelerde yaşarken, sayıları 100 milyonu aşan mültecilerin sadece % 15-16'sının bu ülkelere ulaşabildiği bilinmektedir. Gelişmiş-zengin ülkelerin "göçmene evet, mülteciye hayır" yaklaşımı, doğal olarak "dışsallama" politikalarını da beraberinde getirmektedir.

Türkiye, her ne kadar G-20 içinde yer alan bir ülke olsa da kişi başına milli geliri 10 bin doların altında olan, ekonomisi özellikle son yıllarda ciddi krizler içinde olan, işsizliğin, enflasyonunun ve kayıt dışı ekonominin en yüksek seviyede olduğu ülkelere birisidir. Bu durum dünyada en fazla mülteciye sahip olan ülkede süreç yönetimini özellikle de uyum politikalarını daha da zorlaştırmaktadır. Bütün bunların yanı sıra 11 Mart 2020'de ilan edilen Covid-19 pandemisi ve 6 Şubat

1 Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin New York Protokolü'ne taraf olmakla birlikte, Sözleşme'deki coğrafi kısıtlamayı korumaktadır. Bu çerçevede yapılandırılan ulusal mevzuat ile Türkiye sadece Avrupa'da (Avrupa Konseyi üyesi ülkeler olarak yorumlanmaktadır) olan olaylar sebebiyle gelen ve durumu 1951 Sözleşmesi "mülteci" tanımına uyanlara mültecilik statüsü vermektedir. Türkiye'de 2013 yılında yürürlüğe giren "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" da bu yaklaşımı benimsemiş, "mülteci", "şartlı mülteci" ve "ikincil koruma" başlıkları ile farklı statüler düzenlemiştir. Türkiye'ye gelen Suriyeliler için ise, bir başka koruma türü olan "Geçici Koruma" statüsü verilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de Avrupa dışında meydana gelen olaylar sebebiyle yerinden edilmiş kişilerin, yapılan değerlendirmelerin ardından 1951 Sözleşmesi'ndeki 'mülteci' tanımını taşıdıkları belirlenmesine müteakip "şartlı mülteci" statüleri deklare edilmektedir. Bu çalışmada hukuki bağlamdan bağımsız ve Türk hukuk sisteminde bu şekilde tanımlanmadığının bilincinde olarak, sosyolojik bağlamı ve yaygın günlük kullanımı çerçevesinde genelde "Suriyeli" ya da "sığınmacı" kavramı kullanılmaktadır.

2 Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) Geçici Koruma istatistikleri için; <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

3 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Öne Çıkan Sayılar (Mayıs 2021); <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/07/UNHCR-Turkey-Operational-Update-May-2021-TR-F.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

2023'te yaşanan büyük deprem felaketi ile Türk ekonomisi daha da zor bir sürecin içine girmiştir. İlave, özellikle son birkaç yıl içinde mülteciler konusu siyasallaşmış ve mevcut hükümet üzerinde ciddi baskılar oluşturmıştır. Bu da uyum politikalarına ilave engeller getirmektedir. Türkiye'deki mültecilerin, ülkedeki ekonomik-mali kriz, pandemi, deprem, siyasi tartışmalar ve toplumdan gelen yaygın tepkiler nedeni ile oldukça zor bir süreç yaşadıkları, bunun da aslında en fazla uyum süreçlerini ve özellikle de ekonomik entegrasyon ve girişimciliği sınırlandırdığı araştırma bulgularında net olarak gözlenmektedir.

"Türkiye'nin Sosyal Uyum Politikalarının Türkiye'deki Suriyeli İşverenler ve Girişimcilerin Ekonomik Entegrasyonu Üzerindeki Etkisi"⁴ başlıklı bu araştırma projesi, Türkiye'deki Suriyeliler başta olmak üzere mültecilere yönelik sosyal uyum politikalarının ekonomik entegrasyon süreçlerine etkilerini pandemi ve depremin yarattığı kırılımlarla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Prof. Dr. M. Murat Erdoğan yönetiminde her biri göç ve mülteciler konusunda uzman olan Tülin Haşı Mohamad, Dr. Nihal Eminoğlu, Rabia Gizem Şenoğlu ve Fatima Abdürrezzak tarafından yürütölen araştırma projesinde Türkiye'deki mültecilerin kendi kendine yetebilirlikleri ("self-reliance") ve bunun ekonomik entegrasyon süreçlerine etkileri, yaşadıkları zorluklar, algılar, sosyal ilişkiler, edindikleri tecrübeler ve gelecek beklentileri anlaşılmaya çalışılmış ve bu tespitler üzerinden öngörüler ve politika önerileri ortaya konulmuştur. Araştırmada Türk ve Suriyeli işverenlerle anket çalışması, ayrıca Suriyeli işverenlerle odak grup görüşmeleri (OGG), Türkiye'deki sosyal uyum süreçleri ve özellikle de istihdam ve ekonomik entegrasyon konusunda alanında uzman kişi ve ilgili kurum/kuruluş temsilcileriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'deki Suriyelilerin Genel Demografik Özellikleri

Türkiye'deki Suriyeliler 29 Nisan 2011'den itibaren Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Türkiye'nin "açık kapı politikası" uyguladığı süreç 2016-2017'ye kadar devam etmiştir. Her ne kadar 2016 sonrasında Türk devleti Türkiye-Suriye sınırında fiili güvenli bölgeler ve duvarlar örerek geçişleri engellese de kendilerine Geçici Koruma statüsü verilen Suriyelilerin ulaştığı en yüksek sayı 3 milyon 737 bin ile 31 Aralık 2021'de gerçekleşmiştir. Türkiye'ye gelen Suriyelilerin yaklaşık 1 milyonunun Avrupa'ya geçtiğı, yaklaşık 500 bininin de ülkesine geri döndüğü dikkate alındığında, Türkiye'ye son 12 yılda gelen Suriyeli sayısının 5 milyondan fazla olduğu hesaplanabilmektedir. Daha da önemlisi Türkiye'de Suriyelilerin doğal nüfus artışı yani doğum oranlarıdır. Suriyelilerde kadın başına doğurganlık 5.3'tür. Bu oran Türk kadınlarında % 1.8'dir. Türkiye'de son 12 yılda doğan Suriyeli bebek sayısı 870 bin olarak hesaplanmaktadır. Günde yaklaşık 300, yılda 100-120 bine denk gelen bu sayı sürekli artırmıştır. Bütün bunlara rağmen 2021 sonrasında Suriyeli

4 Araştırma başlığında yer alan "girişimciler" ifadesi, "iş sahibi kişiler", başka bir ifadeyle de "işletme sahibi kişileri" içermektedir. Suriye'de farklı meslek grubundan kişilerin ve hatta öğrencilerin Türkiye'ye göç ettikten sonra aralarında ilk kez işyeri açanların olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu çalışmada "girişimci" kavramı daha kapsayıcı bir ifade olarak kullanılmıştır. Çalışmada özellikle küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ) sahibi Suriyeli işverenlere odaklanılmıştır. Daha büyük ölçekli işletmeler ve büyük sermaye sahibi Suriyeli işletmecilerin sorun alanlarına kısmen değinilmiştir.

sayısında yaşanan azalma dikkat çekicidir. Hükümet bu durumu, vatandaşlık alanlar, Suriye'ye dönenler, Avrupa'ya geçenler ve ilk yıllardaki kayıtlamalardaki hataların giderilmesiyle sayıların azalmasıyla açıklamaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki 2014'ten bu yana dünyada en fazla mülteci barındıran Türkiye'de Suriyelilerin sayısı yakın zamanda 3 milyon ve hatta 2.8 milyon gibi bir sayıya düşse de bu sayıların yine de oldukça yüksek olduğu açıktır.

Türkiye'deki Suriyelilerin demografik verileri içinde dikkat çeken diğer hususlar şu şekilde özetlenebilir:

- ◆ Türkiye'de ikamet izniyle yaşayan Suriyeli sayısı 89 bindir.
- ◆ Türkiye'deki Suriyeliler ilk iki yılda genelde kamplarda yaşarken, son yıllarda Geçici Barınma Merkezlerinde (GBM) yaşayan Suriyeli sayısı 45 bine düşmüştür.⁵ Ancak deprem nedeniyle GBM'nde yaşayan Suriyeli sayısı 65 bine yükselmiştir. Yine de bu sayı Suriyelilerin toplam sayısı içinde %2'den daha azdır. Suriyeliler genelde Türk toplumuyla birlikte ve kentlerde yaşamaktadır.
- ◆ Türk devleti özellikle 2017 sonrasında Suriyelilere "istisnai vatandaşlık" yolu ile vatandaşlık vermektedir. T.C. Vatandaşlığına alınan Suriyeliler konusunda verilen son sayı 15 Nisan 2023'de 230.998 olarak açıklanmıştır.⁶
- ◆ Türkiye'de yaşayan Geçici Koruma altındaki Suriyelilerin nüfus yapısı son derece gençtir. 0-9 yaş arası Suriyeli sayısı 997 bin iken; 5-17 yaş grubunda yani "okul çağı"nda olan Suriyeli sayısı 1.1 milyondur. Bu çocukların yaklaşık 700 bini (%65) her yıl Türk devlet okullarında Türkçe eğitim görmektedir. Ancak okul dışında kalan çocuk sayısı da en az 400 bindir.

5 Türkiye'de Geçici Barınma Merkezleri ve burada kalan Suriyeli sayıları hakkında daha fazla bilgi için; <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

6 Dönerim İşçileri Bakanı Süleyman Soylu'nun 15 Nisan 2023'te TGRT yayınında verdiği sayıdır.

- ◆ Türkiye’deki üniversitelerde öğrenim gören Suriyeli sayısı 58 bini aşmıştır.⁷
- ◆ Türkiye’deki Suriyeliler yaşamlarını idame ettirmek için 2011’den bu yana çalışmaktadır. Aktif çalışan Suriyeli sayısı 1 milyon civarında hesaplanmaktadır. Bu konuda Türk Devleti Ocak 2016’da bir düzenleme yaparak Geçici Koruma statüsündeki Suriyelilere belirli koşullarda çalışma hakkı vermiştir. Suriyelilere verilen çalışma izin sayıları bakımından 2016’dan bu yana en yüksek sayı olan 91.500’e ulaşılmış olsa da –ki bu sayı 2021’de Türkiye’de yabancılara verilen toplam 168.103 çalışma izninin % 54,4’üne karşılık gelmektedir - çalışan Suriyelilerin % 90’ından fazlasının kayıt dışı çalışmaları bilinmektedir. Ancak bu durum Türkiye ekonomisinde sadece Suriyeliler ya da diğer yabancılar bakımından değil, Türk vatandaşları için de ciddi bir sorundur. Cumhurbaşkanlığı ve TURKSAT’ın (TÜİK) verilerine göre Türkiye’de kayıtdışı çalışanların oranı % 29’dur. Bu durum Mayıs 2023 itibari ile toplamda 31,6 milyon olan istihdam içinde kayıt dışılığın 10 milyon civarında olduğunu göstermektedir.⁸
- ◆ Suriyelilerin Türkiye’de 20 bin civarında firma kurdukları tahmin edilmektedir.⁹ 2017’de INGEV’in “Suriyelilerin Türkiye’de Kurduğu Şirketler için Potansiyel İyileştirme Alanları (Potential Enhancement Areas for Companies Established by Syrians)”¹⁰ ve Building Markets’in “Hikayenin Öteki Yüzü-Türkiye’de Suriyeli KOBİ’ler Üzerine Bir Pazar Araştırması”¹¹ başlıklı çalışmalarında da verilen sayılar 10 bin civarındadır. TEPAV’ın 2019’daki çalışmasında ise şirket sayısı 15 bin olarak verilmektedir. ¹² Ancak aradan geçen zaman içinde bu sayının kayıtdışı olanlar ile birlikte 20 bini bulduğu ve hatta aştığı pek çok uzmanın katıldığı bir görüştür.

7 YÖK: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

8 Cumhurbaşkanlığı 2022 Yıllık Ekonomik Rapor: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/Yillik-Ekonomik-Rapor-2022.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2023) ; TÜİK Mayıs 2023 İşgücü İstatistikleri: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Is-gucu-Istatistikleri-Mayis-2023-49387> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

9 BBC, Türkiye’deki Suriyeliler Hakkında Güncel Bilgiler (Ağustos 2021) ; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58329307> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

10 İNGEV (2017): Suriyelilerin Türkiye’de Kurduğu Şirketler için Potansiyel İyileştirme Alanları (Potential Enhancement Areas for Companies Established by Syrians). https://ingev.org/raporlar/Suriyeliler_Tarafından_Kurulan_Sirketler_Icin_Potansiyel_Iyilestirme_Alanlari.pdf Mayıs 2017’de İNGEV ve Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi’nin (İPM) ortak girişimi olan ActHuman Sosyal Kapsama İnisiyatifi tarafından “Suriyelilerin Türkiye’de Kurduğu Şirketler için Potansiyel İyileştirme Alanlarını” tespit etmek ve daha da önemlisi sosyal politika önerileri aracılığı ile karar alıcılara mesajlarını duyurabilmek amacı ile hazırlanan çalışmada da gayri resmi ve kayıt dışı işletmelerle birlikte ele alındığında, Türkiye’deki Suriyeli şirketlerin toplam sayısının 10.000’i aştığı tahminine yer verilmektedir. https://ingev.org/raporlar/Suriyeliler_Tarafından_Kurulan_Sirketler_Icin_Potansiyel_Iyilestirme_Alanlari.pdf

11 Building Markets (2017) “Hikayenin Öteki Yüzü-Türkiye’de Suriyeli KOBİ’ler Üzerine Bir Pazar Araştırması”https://buildingmarkets.org/sites/default/files/pdm_reports/another_side_to_the_story_tr-final-spr.pdf

12 TEPAV, Türkiye’deki Suriyeli Girişimciliği ve Mülteci işletmeler: Türkiye tecrübesinden Nasıl Faydalanabilir? <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10024> (Erişim tarihi: 10.09.2023)

Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Çalışması Konusundaki Yasal Çerçeve

Türkiye’de bir yabancıнын çalışması için gerekli şartlar 2016 tarihli 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu uyarınca düzenlenmiştir.¹³ Buna göre, bir yabancıнын herhangi bir işyerinde çalışabilmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü (UİGM) üzerinden işveren tarafından “çalışma izni” başvurusunda bulunulması gerekmektedir. Eğer bir yabancı için işveren çalışma izni başvurusunda bulunmadan veya çalışma izni başvurusu kabul edilmediği halde yabancıyı çalıştırıyorsa, bu “izinsiz çalıştırma” yani “kayıtdışı istihdam” anlamına gelmektedir.

Bir yabancıнын çalışma izni başvurusunun olumlu değerlendirilebilmesi için de belli kriterlerin hem işyeri/işveren hem de çalışan bakımından sağlanması gerekmektedir. Bunlar çalışacak kişi için; iş sözleşmesi, pasaport ve diploma iken; işveren için, vergi levhası, ticaret sicil gazetesı, işyeri bilançosu, işyeri faaliyet belgesi ve ön izin belgesinin (yabancı sağlık meslek mensubu ise Sağlık Bakanlığı’ndan; eğitim meslek mensubu ise Milli Eğitim Bakanlığı’ndan) sunulmasıdır.¹⁴ Çalışma izni başvuruları e-devlet sistemi üzerinden çevrimiçi olarak yapılmaktadır.

Geçici Koruma statüsündeki Suriyeliler için çalışma izin şartları ise 15 Ocak 2016’da çıkarılan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”¹⁵ ile düzenlenmiştir. İlginç bir biçimde, bu yönetmelik, yabancıların Türkiye’de çalışmasını düzenleyen 6735 sayılı yasadan yaklaşık 6 ay önce çıkarılmıştır. Bu nedenle anılan yasadan önce var olan mevzuat dikkate alınmıştır. Bu yönetmeliğe göre işverenler Geçici Koruma altındaki Suriyeliler için şu belirtilen şartları taşımaları halinde çalıştırmak üzere başvuru yapılabilir:¹⁶

- ◆ Yabancıнын Geçici Koruma kapsamında olduğunu belirten Geçici Koruma kimlik belgesinin ve yabancı kimlik numarasının olması,
- ◆ Çalışma izni başvurusunun yapıldığı tarih itibarıyla en az altı aylık Geçici Koruma süresini doldurulmuş olması,
- ◆ Ön izin alma zorunluluğu olan meslekler için, eğitim sektöründe çalışacak geçici koruma sağlanan yabancıların Milli Eğitim Bakanlığı’ndan, sağlık sektöründe çalışacakların Sağlık Bakanlığı’ndan, akademisyenlerin ise Yükseköğretim Kurulundan ön izin belgesi almış olması.

¹³ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6735&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 10.09.2023)

¹⁴ Çalışma izni başvuru süreçleri hakkında daha fazla bilgi için bknz ÇSGB-UİGM Başvuru Kılavuzları, <https://www.cs gb.gov.tr/uigm/calisma-izni/basvuru-kilavuzlari/> (Erişim tarihi: 10.09.2023)

¹⁵ “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”, 15.1.2016 tarih ve 29594 sayılı Resmi Gazete. (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>) (Erişim tarihi: 02.08.2023)

¹⁶ Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzni ve Çalışma İzni Muafiyetlerine Dair Uygulama Rehberi <https://www.cs gb.gov.tr/media/47594/gecici-koruma-saglanan-yabancilarin-calisma-izinlerine-dair-uygulama-rehberi.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

“Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”de bir işverenin işyerinde Suriyeli çalıştırabilmesinin koşulları özel olarak 5, 7 ve 8. Maddelerde somutlaştırılmıştır:

Madde 5: Çalışma izni ve çalışma izni muafiyeti başvurusu:

1. Geçici koruma sağlanan yabancılar, Geçici Koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için Bakanlığa başvuruda bulunabilir.
2. Çalışma izni başvuruları, Geçici Koruma sağlanan yabancıları çalıştıracak işveren tarafından e-Devletkapısı üzerinden yapılır.
3. Bağımsız çalışma iznine başvurma hakkı olan Geçici Koruma sağlanan yabancılar kendi adına başvuru yapar.
4. Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak Geçici Koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadır. Çalışma izni muafiyeti başvuruları, Geçici Koruma sağlanan İl Valiliğine yapılır. Bu başvurular, ilgili Valilik tarafından Bakanlığa bildirilir.
5. Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılara ilişkin il ve kota sınırlaması getirilebilir.

Madde 7: Çalışma izni verilebilecek iller

Geçici koruma sağlanan yabancılara çalışma iznine başvuru hakkı verilmesinde, Geçici Koruma Yönetmeliğinin 24. maddesi uyarınca yabancıнын kalmasına izin verilen iller esas alınır.

Madde 8: İstihdam kotası

1. Çalışma izni başvurularının değerlendirilmesinde, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısı üzerinden sektör ve illere göre açık iş ve işe yerleştirmeler dikkate alınarak Bakanlıkça, geçici koruma sağlanan yabancı istihdamı kotası değişen oranlarda uygulanabilir. Üçüncü fıkra hükmü saklı kalmak üzere, çalışma iznine başvuru işyerinde çalışan Geçici Koruma sağlanan yabancı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının %10'unu geçemez.
2. Toplam çalışan sayısı ondan az olan işyerlerinde, en fazla bir Geçici Koruma sağlanan yabancıнын çalışmasına izin verilebilir.

Çalışma izin türleri; süreli çalışma izni, süresiz çalışma izni, bağımsız çalışma izni ve turkuza kart olarak ayrışmakta, ancak Geçici Koruma sağlanan yabancılara bu hükümler uygulanmamaktadır.¹⁷ Ayrıca kanunlarla Türk vatandaşlarına hasredilen ve yabancıların çalışmalarının yasak

¹⁷ Çalışma izin türleri hakkında daha fazla bilgi için bkz; <https://www.csgb.gov.tr/uigm/calisma-izni/izin-turleri/> (Erişim tarihi: 10.09.2023)

olduğu meslekler de mevcuttur. Bunlardan bazıları, diş hekimliği, hasta bakıcılık, eczacılık, noter, hakim, savcı, avukat, mali müşavirliktir.¹⁸

Türkiye’de Suriyelilere ve Diğer Yabancılar Verilen Çalışma İzinleri (2011-2021)

Türkiye’deki Suriyelilerin ekonomik faaliyetleri ve uyumu bakımından son derece önemli olan ve Suriyelilerin resmi olarak çalışmasına imkân sağlayan düzenleme, Nisan 2011’den bu yana Türkiye’de bulunan ve 2016’ya kadar çalışma hakları olmadığı için kayıtdışı çalışan Suriyelilerin kayıtlı hale gelmesi bakımından önemli olsa da sınırlı katkıda bulunmuştur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın (ÇŞGB)¹⁹ “Yabancıların Çalışma İzinleri” başlıklı raporlarında, 2018 için Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen çalışma izni sayısı 31.526’sı erkek, 3.047’si kadın olmak üzere toplamda 34.573 olarak açıklanmıştır.²⁰ Bakanlığın 2019 verilerinde yabancılara verilen toplam 145.232 çalışma izni içinde Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen çalışma izni sayısı 63.789 olarak ifade edilmektedir.²¹ Bakanlığın 2020 verilerinde ise yabancılara verilen toplam 123.574 çalışma izni içinde Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen çalışma izni sayısı, bir önceki yıla göre 1.420 azalarak 62.369 olarak belirtilmiştir. Bakanlığın 2021 verilerinde ise yabancılara verilen toplam 168.103 çalışma izni içinde Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen çalışma izni sayısı, bir önceki yıla göre 29.131 artarak 91.500’e yükselmiştir. Ancak verilen çalışma izinleri içinde 3.3 milyon Geçici Koruma altında olan dışında 95 bin civarında ikamet ile Türkiye’de bulunan Suriyelilere dair bir ayırım yapılmadığından, Geçici Koruma altındakilere verilen çalışma izni sayısı tam olarak anlaşılamamaktadır.

Aşağıda verilen çalışma izinleri bir başka önemli soruna daha dikkat çekmektedir. Türkiye’de ikamet izni ile yaşayanların sayısı son yıllarda oldukça artmış ve Haziran 2023’te 1.298.186’e ulaşmıştır. Ancak Türkiye’de Suriyeliler dahil, yabancılara verilen çalışma izin sayısı toplam 168 bindir. Yani Suriyeli olmayan 1.2 milyonu aşkın ikamet izni ile Türkiye’de yaşayan yabancıların toplam çalışma izin sayısı 77 bindir. Bu sayıdan “öğrenci ikametleri” çıkarılsa bile, çalışma izni alma oranının oldukça düşük olduğu açıktır.

¹⁸ Türk vatandaşlarına haredilen mesleklerin listesi için bkz; <https://www.csqb.gov.tr/uigm/calisma-izni/turk-vatandaslarina-hasredilen-meslekler/> (Erişim tarihi. 10.09.2023)

¹⁹ Bakanlığın önceki adı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’dır.

²⁰ Bknz; ÇŞGB Yabancıların Çalışma İzinleri (2018) <https://www.csqb.gov.tr/media/31746/yabanciizin2018.pdf> ; Yabancıların Çalışma İzinleri (2019) <https://www.csqb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2023). Ayrıca, Bakanlık tarafından Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları için verilen çalışma izni sayıları 15 Kasım 2018’de 32.199, 31 Mart 2019’da ise 31.185 olarak belirtilmiştir. UNHCR’in yayınladığı 3RP-Regional Strategic Overview (2020-2021) çalışmasında ise Türkiye’nin Suriyelilere verdiği çalışma izni sayısı 132.497 olarak belirtilmektedir. Bknz, <http://www.3rpsriacrisis.org/wp-content/uploads/2019/12/Regional-Strategic-Overview-2020-2021-1.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

²¹ ÇŞGB, Yabancıların Çalışma İzni (2020) <https://www.csqb.gov.tr/media/87487/yabanciizin2020.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

2011-2021 Yıllarında Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarına Verilen Çalışma İzinleri Sayıları

	Suriyeliler			Bütün Yabancılara Verilen Çalışma İzinleri	Suriyelilere Verilen İzinlerin Yabancılar İçindeki Payı %
	Toplam	Erkek	Kadın		
2011	118	96	22	17.466	0,6
2012	220	194	26	32.279	0,6
2013	794	724	70	45.823	1,7
2014	2.541	2.384	157	52.295	4,8
2015	4.019	3.739	280	64.521	6,2
2016	13.290	12.145	1.145	73.549	18,0
2017	20.966	19.325	1.641	87.182	24,0
2018	34.573	31.526	3.047	115.837	29,8
2019	63.789	59.406	4.383	145.232	43,9
2020	62.369	58.402	3.967	123.574	50,4
2021	91.500	86.165	5.335	168.103	54,4

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2022) Yabancıların Çalışma İzinleri-2021 / Work Permits of Foreigners-2021 <https://www.csgb.gov.tr/media/90062/yabanciizin2021.pdf> (Erişim: 26.06.2023)

Türkiye'deki Suriyelilerin %90'ından fazlası kayıt dışı ekonomi içinde çalışmaktadır. Kayıtdışı ekonomiye dair verilere ve sayılara ulaşmak, konunun doğası gereği oldukça zordur. Bu konuda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye ofisi tarafından "Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler" başlığı altında 2020'de açıklanan ancak daha çok 2017-2018 durumunu analiz eden çalışma, önemli ipuçları vermektedir²². Dolaylı tespit yöntemi ile yapılan çalışmaya göre Türkiye'de çalışan Suriyeli sayısı 2017 itibarıyla 940.921 olarak verilmektedir. Aynı çalışmada bunlar arasında "üretkenliğin nispeten düşük olduğu düşük vasıflı pozisyonlarda çalışan 862.039'u (%91,6) kayıt dışı çalışmaktadır" denilmektedir. Araştırmada 5-14 yaş grubundaki çocuklardan da yaklaşık 17 bini kız, 109 bini erkek olmak üzere 125 bin çocuk çalışan olduğu da ifade edilmektedir. Türkiye'deki Suriyelilerin içinde Suriyeli kadınların çalışma oranı ise dikkat çekici bir biçimde sadece %4-6 aralığında değişmektedir.

²² Bknz. Luis Pinedo Caro (2020), Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler, ILO Türkiye, s. 13. (https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf) (Erişim tarihi: 02.08.2023)

Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Yabancılar

Türkiye’de resmi veriler kayıtdışı istihdamın oldukça yüksek bir seviyede olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Aralık 2021 verilerine göre Türkiye’de kayıt dışı oranı % 28,7 iken; Tarım dışı çalışanlarda kayıt dışılık % 18,1 olarak belirtilmiştir.²³ Türkiye’de son yıllarda kayıtdışı istihdamın % 25-30 bandında olduğu bilinmektedir.²⁴ Aynı tarihte TÜİK verileri Türkiye’de “işgücünün” 33.5 milyon, “istihdam”ın ise 29.8 milyon olduğunu göstermektedir. Bu durumda işgücü dikkate alındığında yaklaşık 9.7 milyon, “istihdam” dikkate alınırsa 8.6 milyon Türk vatandaşının kayıtdışı çalıştığı anlaşılmaktadır. Tarım dışı sektörlerde kayıt dışılık dikkate alındığında ise (% 18,1) işgücü için 6 milyon, istihdam için ise 5.3 milyon Türk vatandaşının kayıtdışı çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu durum Türkiye’de kayıt dışı çalışma ile Geçici Koruma altındaki 3.3 milyon Suriyeli ve diğer yabancıların ilişkilendirilmesi konusunda ilginç bir tabloyu ortaya koymaktadır.

Türkiye’deki Suriyeliler Tarafından Kurulan İşletmeler

2014’ten bu yana Türkiye’deki Suriyelilerin yatırım ve girişimlerinde her yıl önemli bir artış yaşanmış, bu artışla birlikte karşılaştıkları sorunlar da artmaya başlamıştır. Suriyeli girişimciler, Türkiye’ye yaptıkları ekonomik katkının yanı sıra Suriyelilerin ekonomik entegrasyonunda da kuşkusuz özel bir rol oynamaktadır. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)’ın araştırmasına göre, Suriyeliler tarafından kurulan 15 binin üzerinde şirket bulunurken bu şirketler 44 bin’den fazla Suriyeliye istihdam sağlamaktadır.²⁵ Türkiye’de Suriyeliler tarafından kurulan işletmelerin %55’inden fazlası 5 kişiden az çalışanı olan “mikro” ölçekli işletmelerdir. Birçoğu sadece kendilerini finanse edebilen mikro düzeydeki işletmeler olsa da Türkiye’deki Suriyeli işletmelerin sayısında açık bir artış eğilimi görülmektedir.

Türkiye’de 2017 ve 2018 yıllarında kurulan yabancı işletmeler arasında en büyük pay Suriyelilere aittir. Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre 26 Şubat 2019 tarihi itibarıyla en az bir Suriyeli ortağı olan şirket sayısı 15.159’dur.²⁶ Bu sayıya kayıt dışı olan işletmeler de eklendiğinde oranın çok daha yüksek olacağı öngörülmektedir. En yaygın işletmeler arasında toptan ticaret, emlak ve inşaat yer almaktadır. Türkiye’deki Suriyeli işletmelerin %55’inden fazlasının başta Suri-

²³ TÜİK İşgücü İstatistikleri, IV.Çeyrek: Ekim-Aralık 2021; <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-IV.-Ceyrek:-Ekim---Aralik,-2021-45643> (Erişim tarihi: 02.08.2023)

²⁴ Bizim Menkul Değerler (BMD) Araştırma, İşsizlik ve İstihdam Verileri, Ağustos 2022; https://www.bmd.com.tr/application/files/2516/6575/3552/Issizlik_ve_Istihdam_Verileri_-Agustos_2022.pdf (Erişim tarihi: 02.08.2023)

²⁵ TEPAV, Türkiye’deki Suriyeli Girişimciliği ve Mülteci işletmeler: Türkiye tecrübesinden Nasıl Faydalanabilir? <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10024> (Erişim tarihi: 10.09.2023)

²⁶ <https://www.cnnturk.com/ekonomi/bakan-pekcan-15-bin-159-suriyeli-sirket-var> (Erişim tarihi: 10.09.2023)

ye olmak üzere bölge ülkelerine ihracat yapması dikkat çekicidir. UNHCR verilerine göre, 2018 yılı sonunda Türkiye'deki Suriyeli girişimcilerin toplam sermayesi 400 milyon dolara ulaşmıştır.²⁷

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE METODOLOJİSİ

Araştırmanın çerçevesi, Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ) sahibi Suriyeli işverenler olarak belirlenmiştir. Her ne kadar araştırma "Suriyeli işverenler ve işletmeler" üzerine inşa edilmiş olsa da karşılaşılan sorun alanlarının doğru analiz edilebilmesi için Türk işveren ve işletmeler üzerine de bilgi edinilmesi ve koşulların karşılaştırılması yöntemsel olarak kaçınılmazdır. Bu gerçeklikten yola çıkarak mülakat sorularında ayrıca Türk işverenlere, hatta Türk ve Suriyeli ortaklı işletmelere dair de sorular önemli bilgi sağlayıcılara yöneltilmiş ve karşılaştırma yapmaları istenmiştir. Öte yandan işveren ve işletmeler üzerine yapılan çalışmalarda çalışanların durumunun değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, işverenlerin çalışanlarla ilişkisi, çalışanların Türk, Suriyeli ve/veya başka uyruktan olması halinde çalışma hakları, iş koşulları ve işverenin muamelesi bakımından olası ayrımcı tutum ve uygulamaların varlığı da araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bu sayede çalışma hayatına dair bütün aktörler (işveren, çalışan, iş kuruluş ve çalışma hayatı sürecini düzenleyen/denetleyen kurum ve kuruluşlar) araştırma kapsamında çok boyutlu olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın saha çalışması ise, Ankara, İstanbul, Mersin ve Gaziantep olmak üzere 4 ilde gerçekleştirilmiştir.²⁸ Araştırma ayrıca, 6 Şubat 2023'te meydana gelen ve Türkiye'nin güneyinde 10 şehirde ciddi yıkıma yol açan depremin ekonomiye etkilerini de Suriyeli ve Türk işletmeler ve çalışanların durumu üzerinden anlamaya çalışmıştır. Her ne kadar deprem sonrası etkileri özellikle de ekonomik zararı analiz etmek için nispeten erken olsa da ve büyük ölçekli bir yıkımın sonuçlarını küçük ölçekli bir araştırmayla çözümlemenin kısıtları olsa da hem anket hem de mülakatlarda depremin etkileri muhataplarına sorulmuştur.

Araştırma metodolojisi iki temel aşamadan oluşmuştur. Birincisi, literatür taraması ve masa başı çalışması, ikincisi ise saha araştırmasıdır.

Literatür Taraması ve Masa Başı Çalışması

Literatür taraması Türkiye'deki Suriyeliler konusunun genel olarak değerlendirmesi ve özellikle ekonomik entegrasyon süreçlerinin incelenmesini içermektedir. Bu konuda yapılan diğer araş-

²⁷ UNHCR- Update: Durable Solutions for Syrian Refugees, August 2019; <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/70892> (Erişim tarihi: 10.09.2023)

²⁸ Türkiye'deki Suriyelilerin en yüksek sayılarda yaşadığı kentlerin başında 531 bin kişi ile İstanbul gelmektedir. İkinci sırada 436 bin kişi ile Gaziantep yer alır, Mersin 235 bin ile altıncı, Ankara ise 90 bin ile onuncu sırada bulunmaktadır. (Daha fazla bilgi için bkz, Göç İdaresi Başkanlığı Geçici Koruma istatistikleri; <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim tarihi: 10.09.2023))

tırma projeleri ve ayrıca akademik çalışmalar literatür taraması altında raporlanmıştır. Literatür çalışmasına paralel olarak anket, odak grup görüşme (OGG) ve mülakat sorularının hazırlandığı ve saha araştırmasının yönteminin detaylandırıldığı masa başı çalışmasıyla araştırmanın birinci aşaması tamamlanmıştır. Ayrıca final raporuna ilaveten, literatür çalışmasının raporu, ayrıca anket sonuçlarının raporu, OGG özetleri ve kapsamlı bir mülakat analiz raporu da araştırma ekibince Türkçe olarak hazırlanmıştır.

Saha Araştırması

Saha araştırmasında üç yöntem bir arada kullanılmıştır. Bunlar,

1. **Anket çalışması:** 54 Suriyeli işveren ve 21 Türk işverenle yapılmıştır. Görüşülen kişiler içerisinde Suriyeli ve Türk ortak işletmeler de bulunmaktadır. Anketler, Türkçe ve Arapça dillerinde hazırlanmış, Survey Monkey sistemine yüklenmiştir. Suriyeli işverenlerle yapılan anketler, anadili Arapça olan araştırmacı tarafından telefonla aranarak Arapça gerçekleştirilmiştir. Türk işverenlerle yapılan anketlerin bir kısmı telefonla aranarak uygulanmış, bir kısmı ise Survey Monkey linki üzerinden muhataplarca doldurularak araştırma ekibine iletilmiştir.
2. **Odak Grup Görüşmeleri (OGG):** Sadece Suriyeli işverenlerle 3 OGG gerçekleştirilmiştir. OGG'lerde 11'i erkek, 4'ü kadın olmak üzere toplam 15 Suriyeli işveren yer almıştır. Görüşmeler, anadili Arapça olan araştırmacı tarafından çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir.
3. **Mülakat:** Önemli Bilgi Sağlayıcılar ("Key Informant Interview"-KII) denilen, yani alanında uzman kişiler ve ilgili kurum/kuruluş ve STK temsilcileriyle toplam 12 mülakat yapılandırılmış sorular çerçevesinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Bazı mülakatlarda ilgili kurum ve kuruluşu temsilen birden fazla kişi toplantıya katılmak istemiş ve görüşmeler odak grup formatında gerçekleşmiştir. Bu yöntem, araştırma bulgularını zenginleştirmiş ve oldukça verimli olmuştur.

Anket çalışmasına katılacak işverenlere ulaşmak için Building Markets tarafından paylaşılan listeden yararlanılmıştır. Araştırma ekibi ayrıca saha araştırmasının yürütüldüğü bazı şehirlerin Sanayi ve Ticaret Odaları aracılığıyla ve kendi ağları üzerinden ulaşabildikleri işverenler aracılığıyla anketleri gerçekleştirmişlerdir.

Başlangıçta 50 Suriyeli 50 Türk için planlanan anket çalışması, iletişime geçilen Türk işverenlerin görüşmek istememeleri nedeni ile 20'de kalmıştır. Anketlerde sayıların temsili olma iddiası bulunmadığından ve özellikle Türklerde sayı 20'de kaldığı için, bu konudaki analizlerin sınırlılıkları ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar anketlerden sonra ortalama 80 grafik elde edilmiş olsa da raporda sadece genelleme yapmaya uygun ve anlamlı görülen az sayıdaki anket verisine yer verilmiştir.

Türk işverenler ankete katılmak istemediği gibi OGG’de de yer almamışlardır. Araştırma kapsamında görüşülen Türk işveren sayısının daha az olması her ne kadar başta belirlenen metodolojinin dışında bir gelişme olarak ortaya çıksa da çalışmanın ana hedef kitlesi – araştırma başlığında da belirtildiği gibi – Suriyeli işverenler olduğundan, bulguları analiz etme noktasında büyük bir eksiklik görülmemiştir. Ayrıca, önemli bilgi sağlayıcılarla yapılan görüşmelerde de Türk işverenlerin sorun alanları tartışılmış ve katılımcılardan Suriyeli işverenler ile karşılaştırma yaparak değerlendirmeleri istenmiştir. Bu sayede anket ve OGG’lerde görüşülen Türk işveren sayısının eksikliğinin yaratabileceği analiz kısıtları bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Öte yandan Türk işverenlerin araştırmaya katılma konusundaki isteksizlikleri ve hatta olumsuz tavırları, sosyal uyum alanındaki sorunları anlamak bakımından da oldukça öğretici olmuştur.

SAHA ÇALIŞMASI BULGULARI

Saha çalışmasının bulguları, anket uygulamasının verileri, OGG sonuçları ve mülakat analizleri olarak üç ayrı başlık altında derlenmiştir. Raporun sonuç bölümü ise bütün bulguların harmanlanmış bir özetini içermektedir.

Anket Uygulamasının Bulguları

Suriyeli işverenlere uygulanan anketlerin toplulaştırılmış özet verileri

Bu bölüm Suriyeli işverenlerle yapılan 54 anketin toplulaştırılmış özet verilerini içermektedir. Anketler saha araştırmasının dört ilinde; İstanbul’da 14, Ankara’da 13, Gaziantep’te 15 ve Mersin’de 12 kişiyle gerçekleştirilmiştir.

Ankete katılan Suriyeli işverenlerin ve işletmelerin profili²⁹

- ◆ % 88’i şirket kurucusu/sahibi, geri kalanı ise şirket müdürüdür.
- ◆ Sadece 1 (bir) kadın işveren vardır.
- ◆ % 80’i 25-44 yaş arasındadır.
- ◆ Yasal statüleri bakımından % 30’u Geçici Koruma, %13 ikamet izinli ve % 24’ü Türk vatandaşlığı almıştır. Sadece % 33’ünün çalışma izni mevcuttur.
- ◆ Türkiye’de kalış süreleri bakımından; %17’si 6 ila 8 yıl, % 71’i ise 9 yıldan fazla olmak üzere toplamda % 88’i en az 6 yıldır Türkiye’de yaşamaktadır. Ayrıca, işverenlerin %80’i hali hazırda bulundukları kentte en az 6 yıldır yaşamaktadır.

²⁹ Anket çalışmasına katılanların sayısı az olduğu için küsüratlar yuvarlanmıştır.

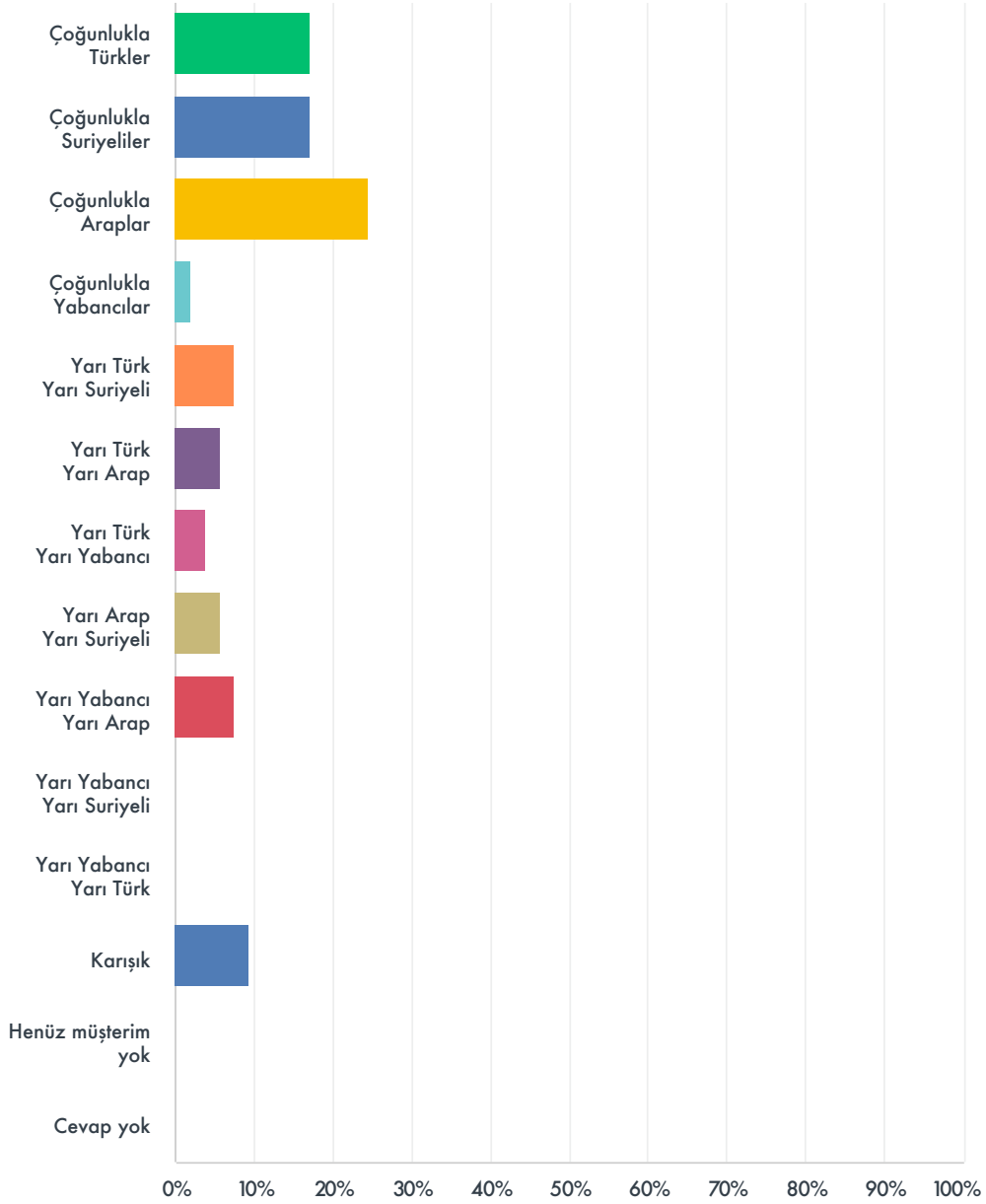
- ◆ Eğitim düzeyi bakımından; % 80'i yüksek okul, lise ya da üniversite mezunudur. % 72'si eğitimlerini Suriye'de, % 19'u önce Suriye sonra Türkiye'de eğitim almıştır.
- ◆ Türkçe bilgi düzeylerini orta, gelişmiş, anadil olarak tanımlayanların toplam oranı %85'in üzerindedir.
- ◆ Türkiye'ye göç etmeden önce, Suriye'de özel sektör çalışanı %58, işveren olan %8, geri kalan %25 ise öğrencidir.
- ◆ Anketimize katılan Suriyeli şirketlerin % 70'i şahıs şirketi, % 30'u ise ortaklıdır. Ortaklı şirketlerin %1'inin 4 ortağı, %1'inin 3 ortağı bulunurken, 5 şirket 2 geri kalan ise 1 ortaktan söz etmektedir.
- ◆ Ortaklı şirketi olanların % 67'si diğer Suriyelilerle, % 5'i diğer Araplarla ve % 29'u ise Türklerle ortaklık gerçekleştirmiştir.
- ◆ Şirket müşteri profilinde Türkler genelde % 25 civarında bir paya sahip görünmektedir.
- ◆ Şirketlerin işletme türü tekstil, imalat ve yiyecek sektörleri olarak ön plana çıkarken; %49'u ise diğer kategorilere girmektedir.
- ◆ Türk çalışanı olan 47 Suriyeli işletmede çalışan Türk sayısı sorulduğunda toplamda 189 kişi bildirilmiştir. 1 şirket 25, 2 şirket 15, 3 şirket 10, 5 şirket 6-9 arası, 12 şirkette ise 3-5 arasında, 25 şirkette ise 1-2 Türk çalışan olduğu anlaşılmaktadır. Geri kalanlarda 1 ya da 2 kişi çalıştığı anlaşılmaktadır.
- ◆ Suriyeli 49 işletmede Suriyeli çalışan sayısı ise 537'dir. 3 şirkette çalışan sayısı 50-75 arası, 2 şirkette 30-49 arası, 4 şirkette 15-29 arası, 5 şirkette 10-14 arası, 17 şirkette 5-9 arası, 16 şirkette 2-4 arası ve 2 şirkette 1 Suriyeli çalışmaktadır.
- ◆ Suriyeli işletmelerin % 86,7'si Türk çalışana sahiptir.
- ◆ Suriyeli işverenlerin toplamda çalıştırdıkları Türk sayısı 189 (% 26,03) ve Suriyeli sayısı ise 537 (% 73,96) olmak üzere toplamda 726'dır. Araştırmada kendilerine ulaşılan Suriyeli işletmelerdeki ortalama çalışan sayısı 13,4'tür. Bir başka hesaplama ile 54 şirkette çalışan Türk sayısı ortalama 3,5; Suriyeli sayısı ise 9,9'dur.
- ◆ Suriyeli işverenlerin işletmelerinde çalışan Suriyeliler içinde % 38 oranında Türk vatandaşlığı almış Suriyeli bulunmaktadır.

Suriyeli işverenlerin işyeri açma motivasyonları

- ◆ Çoklu yanıt yöntemi ile sorulan "Türkiye'de bir işyeri açmaya karar vermenizi sağlayan sebepler nelerdir?" sorusuna gelen cevaplarda "para kazanmak için" (%88), "ailem buraya yerleştiği için" (%56), "Türkiye ekonomisine katkıda bulunmak için" (%56), "Türk vatandaşlığı

S15 İşletmenizin Müşteri Profili/Uyruğu Nedir?

Yanıtlanan: 53 Atlanan: 1

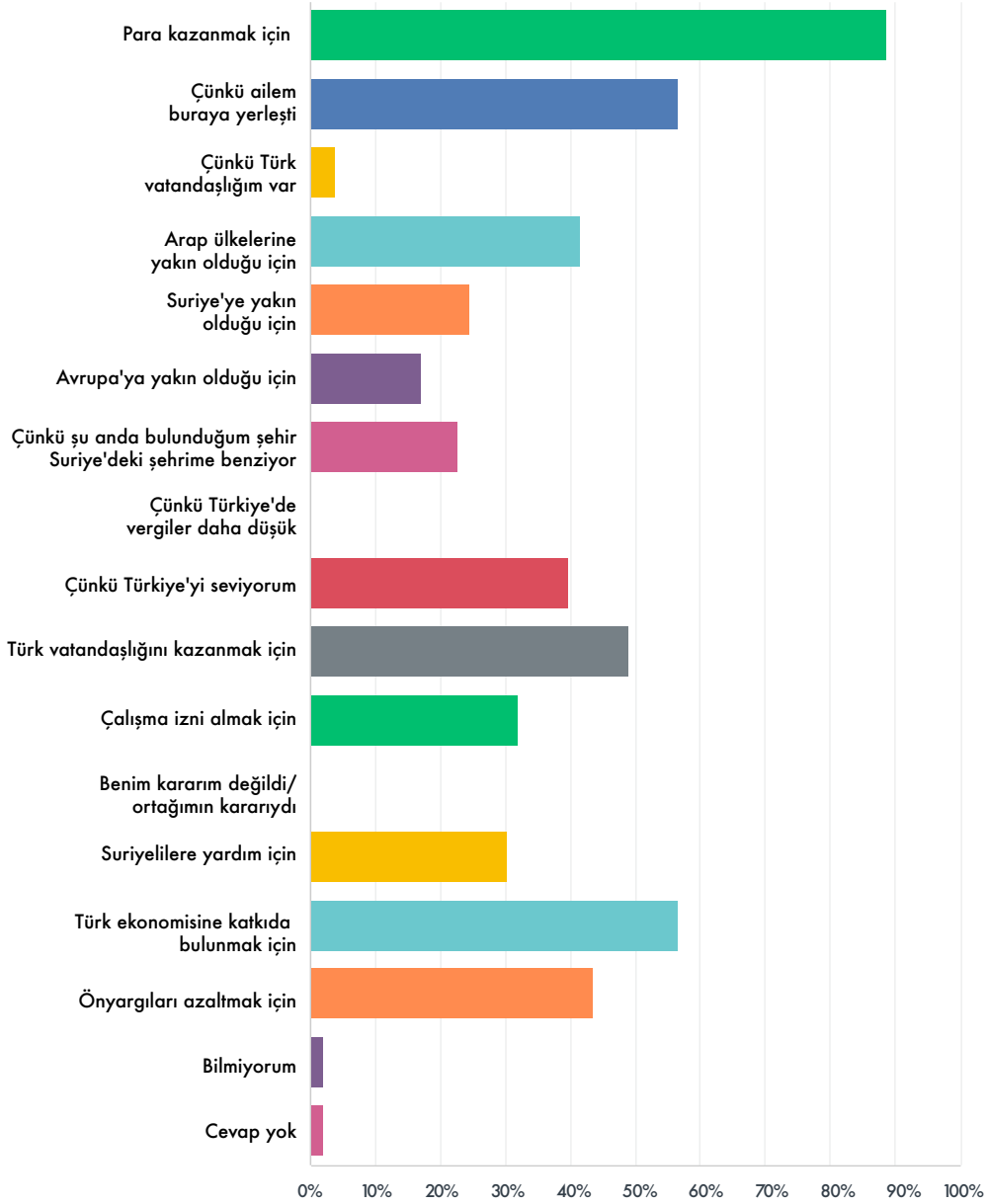

almak için" (% 49), "ön yargıları azaltmak için" (%43) ve "Arap ülkelerine yakın olduğu için" (% 42) ön plana çıkmaktadır.

Suriyeli işverenlerin Suriyelileri/Türkleri işe alma gerekçeleri

- ◆ Suriyeli işverenlerin Suriyelileri işe alma gerekçeleri oldukça çeşitlidir. Ancak "kültürel yakınlık", "pazar alanı" ve "dayanışma" ön planda görülmektedir.
- ◆ Suriyeli işverenlerin Türkleri işe alma gerekçeleri içinde "piyasayı daha iyi bilmeleri" (%38), "yasal zorunluluklar" (%25) ve "Türkçe konuşma-anlama" (%20) öne çıkmaktadır. Türk çalı-

S18 Türkiye’de İşyeri Açmanızı Sağlayan Sebepler Nelerdir? (Birden Fazla Cevap)

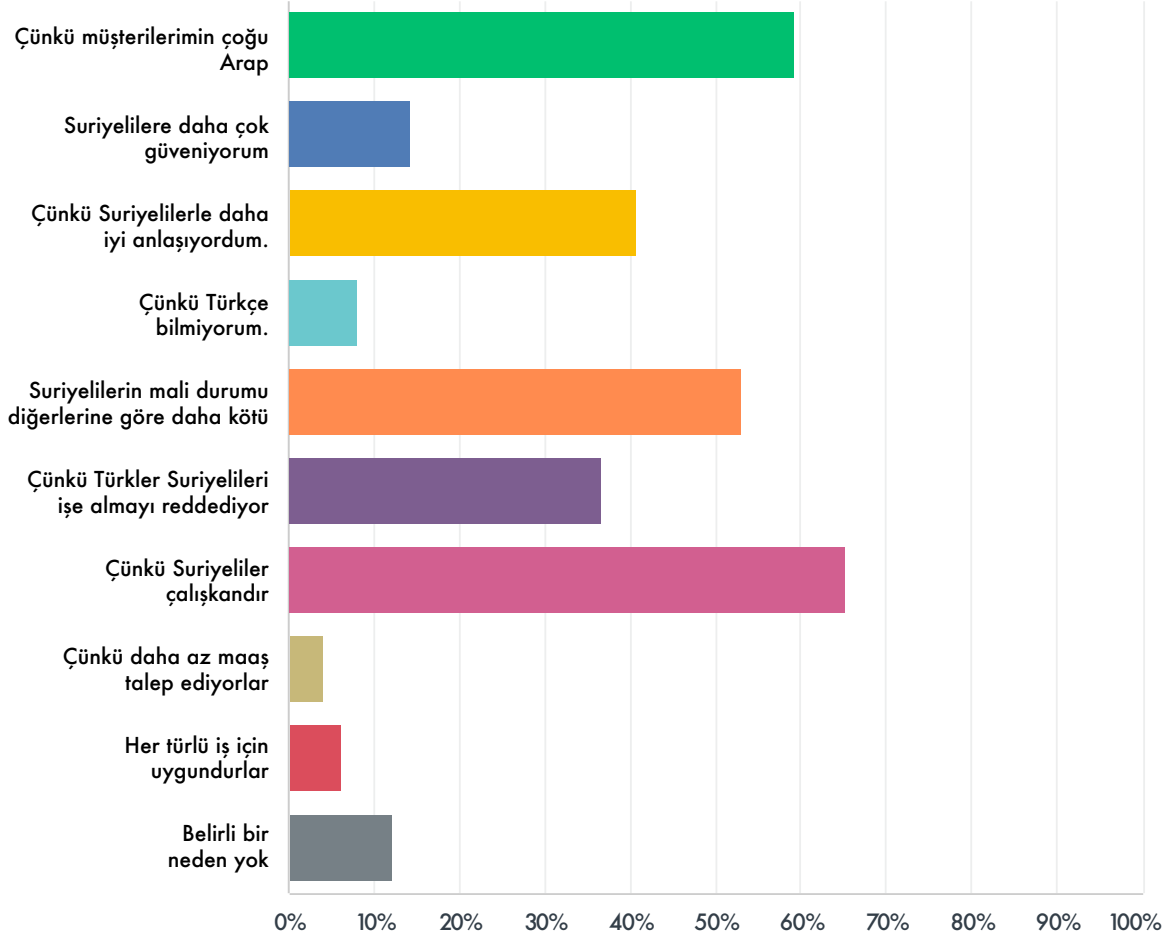

şan tercih etmeyen 10 işletme ise bu durumu “yeterli kaynağın olmaması” (%20) ya da “ara-nan niteliklere uymama” (%20) ile açıklamaktadır.

- ◆ Suriyeli işletmelerde çalışanların –uyruklarından bağımsız biçimde- toplamda cinsiyet dağılı-mı % 94 erkek, % 6 kadın şeklindedir.

S22 Neden Suriyelileri İşe Almayı Seçtiniz? (Birden Fazla Cevap)

Yanıtlanan: 49 Atlanan: 5

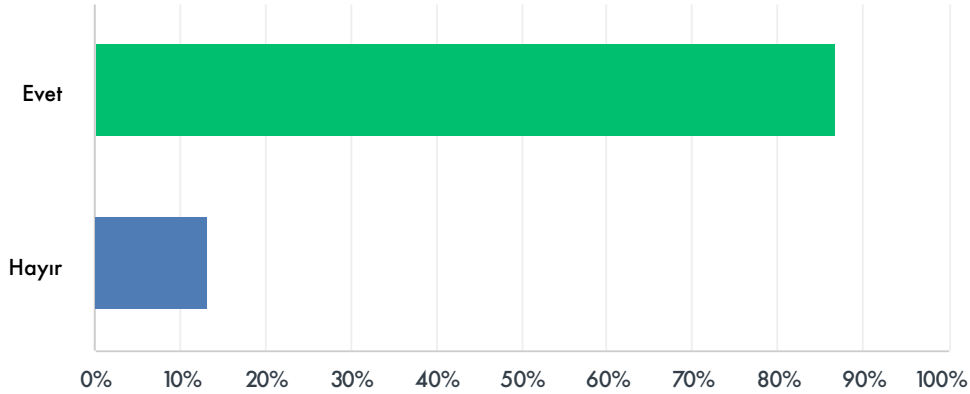

Suriyeli işverenlerin iş kurmada yaşadıkları sorunlar ve yardım/destek konusu

- ◆ Suriyeli işletmelerin %43'ü iş kurarken sorun yaşamadıklarını ifade ederken; sorunla karşılaştıklarını belirtenler ise en fazla "çalışma izni alma" (%30), "resmi evrakların temini" (%28), "mevzuatı bilmeme" (%26) gibi nedenlerden kaynaklı zorlandıklarını belirtmiştir.
- ◆ Suriyeli işletmelerin % 66'sı herhangi bir kurumdan "herhangi bir yardım/destek" almadıklarını ifade ederken, % 9'u birkaç kez, % 25'i ise bir kez yardım ve destek aldıklarını ifade etmektedir. Suriyeli işletmelerin aldığı destek "kurslar", "çalışanlar için eğitim" ve "çalışma izni masraflarının karşılanması" şeklindedir. Alınan desteğin kaynağı ise en fazla "uluslararası kurumlar" (%19) olarak ifade edilmiştir. Kamu kurumları ise % 13 ile ikinci sıradadır. Geri kalan destek ise STK kaynaklıdır. Bunun içinde yabancı STK % 6 olarak tespit edilmiştir.
- ◆ Suriyeli işverenlerden herhangi bir yardım/destek alanların oranı % 35 iken, "mali yardım/destek" alanların oranı % 13 civarındadır. Bu desteğin de genelde "sermaye" için olduğu anlaşılmaktadır. Alınan maddi destek kaynağında ise Kamu Kurumları (%6) olarak öne çıkmaktadır.

S24 Türk Çalışanınız Var mı?

Yanıtlanan: 53 Atlanan: 1

- ◆ Suriyeli işletmelerden yardım almayan ve yardım için başvurmayanlara “neden yardım için başvurmadınız?” sorusu yöneltildiğinde, %28’i “yeterli sermayemiz var” yanıtını vermiştir. Bunu “çok sayıda belge isteniyor” (% 11,1) görüşü takip etmektedir.

Suriyeli işletmeler ve çalışanlar açısından uyum ve önyargı konuları

- ◆ İşletmelerinde hem Suriyeli hem de Türk çalışanı olan Suriyeli işverenler çalışanları arasında çok yüksek düzeyde (%72) uyum sağlandığı görüşündedir. Bu uyumun “büyük ölçüde” olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 10’dur. Bunu takip eden soruda da “uyum konusunda hiçbir sorun yaşanmamaktadır” diyenlerin oranı % 81 olarak tespit edilmiştir. En yüksek seviyedeki sorun alanı ise % 14 ile “dil engeli”dir.
- ◆ Suriyeli işverenlerin Türkiye’de işletme sahibi olmalarına ilişkin değerlendirmeleri şu şekildedir;
- ◆ Suriyeli işletmelerin Türkiye’de vergi ödemediği iddiası doğru değildir (%100)
- ◆ Suriyeli işletmeler Türk ekonomisine katkı sağlıyor (%98)
- ◆ Suriyeli işletmeler Türk ekonomisini olumsuz etkilemiyor (%98)
- ◆ Suriyeli işletmeler Türk ekonomi yapısı ile bütünleşti (%96)
- ◆ Ekonomik sıkıntılar hem Türkleri hem Suriyelileri etkiliyor (% 87)
- ◆ Suriyeli işletme sahiplerine Türk toplumu ile ilişkiler, sosyal mesafe ve işbirliği konularındaki görüşleri sorulduğunda, Suriyelilerin %84’ten fazlasının Türklerle ortaklık, birlikte çalışma, Türklerin olduğu yerlerde işletme açma, Türk müşteriler konusunda olumlu yaklaşım içinde olduğu gözlenmektedir. Ancak “Şirketimin bir Türk tarafından yönetilmesinden rahatsız olmam” diyenlerin oranı % 51, “mali konularda bir Türke güvenilebilirim” diyenlerin oranı % 66’da kalmaktadır.

Suriyeli işletme sahiplerinin Türkiye’deki varlığına ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisine katılıyorsunuz? (Suriyeliler)

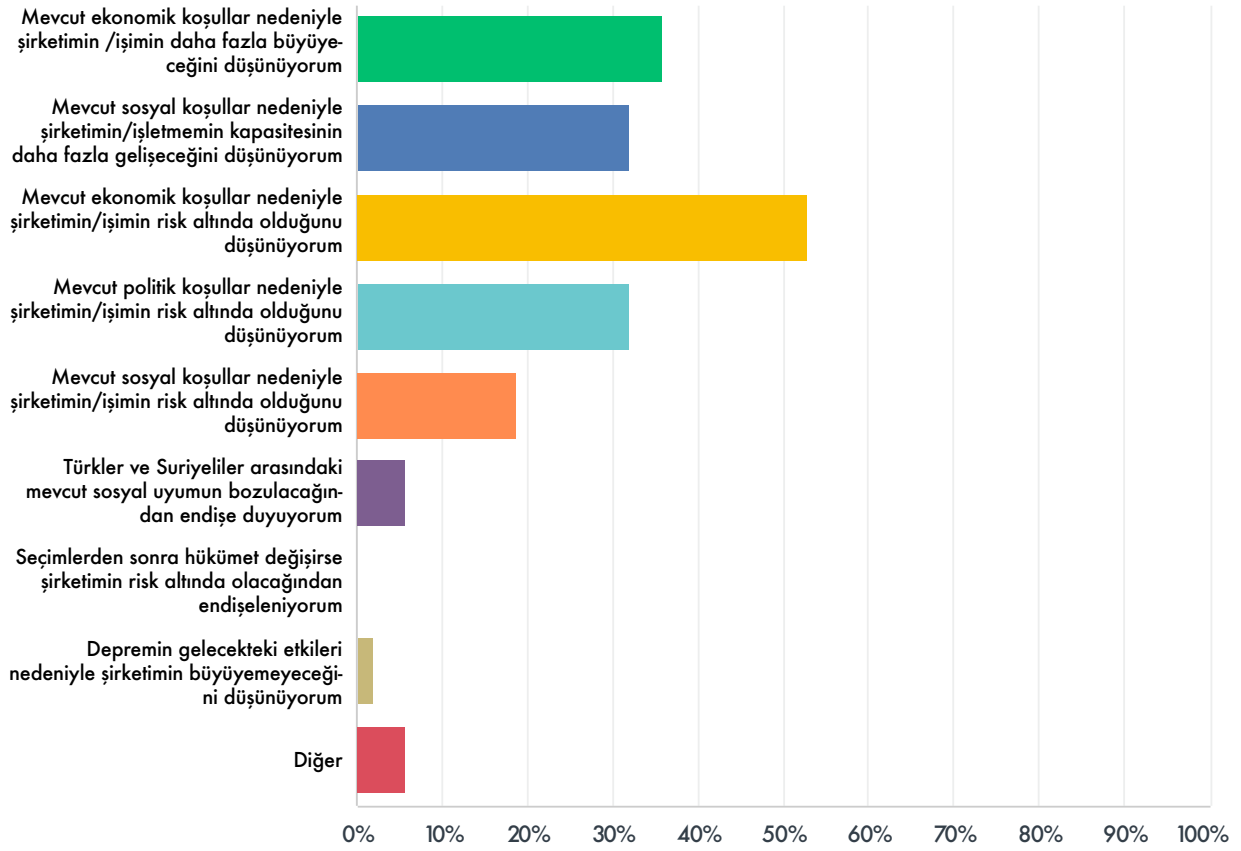
	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Toplam	Ağırlıklı Ortalama
Hem Türkleri hem de Suriyelileri etkileyen ekonomik sıkıntılar var	%9,43 5	%1,89 1	%1,89 1	%86,79 46	53	3,66
Suriyeli işletmeler ülke ekonomisine olumlu katkı sağlıyor	%1,89 1	%0 0	%0 0	%98,11 52	53	3,94
Suriyeli işletmeler ülke ekonomisini olumsuz etkiliyor	%98,11 52	%0 0	%0 0	%1,89 1	53	1,06
Suriyelilerin ülke ekonomisine katkısı Türkler tarafından anlaşılmıyor	%7,55 4	%1,89 1	%16,98 9	%73,58 39	53	3,57
Türkiye’deki Suriyeli işletmelerin sayısı arttıkça işsizlik oranı düştü	%18,87 10	%9,43 5	%5,66 3	%66,04 35	53	3,19
Suriyeli işletmelerin sayısı arttıkça pazardaki rekabet de arttı	%13,21 7	%5,66 3	%20,75 11	%60,38 32	53	3,28
Suriyeli işletmeler Türkiye’de vergisiz faaliyet gösteriyor	%100 53	%0 0	%0 0	%0 0	53	1
Suriyeli işletmeler Türkiye’deki Türklerden daha az vergi ödüyor	%96,23 51	%1,89 1	%0 0	%1,89 1	53	1,08
Suriyeli işletmeler Türkiye’nin ekonomik yapısıyla bütünleşti	%0 0	%3,77 2	%3,77 2	%92,45 49	53	3,89
Suriyeli işletmelerin varlığı Türkler tarafından destekleniyor	%18,87 10	%11,32 6	%16,98 9	%52,83 28	53	3,04

Ekonomik durum ve depremin Suriyeli işletmelere etkileri

- ◆ Suriyeli işletme sahiplerinin kendilerine yöneltilen çoklu cevap sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında, Türkiye’deki ekonomik, siyasi ve sosyal koşulların işletmelerini “olumsuz etkileme” ihtimalini oldukça yüksek seviyede gördükleri anlaşılmaktadır. İlginç olan, çoklu seçenek imkanına rağmen bu olumsuzluklar içinde “deprem” konusundaki “Depremi gelecekteki etkilerinden dolayı şirketimin büyüyemeyeceğini düşünüyorum” şikkının sadece 1 işletme tarafından işaretlenmesidir.
- ◆ Suriyelilere deprem konusunda yöneltilen “İşletmeniz depremde zarar gördü mü?” sorusuna “evet” cevabını veren 27 işletmeye, etkilenme yoğunluğuna ilişkin sorular yöneltilmiştir. Gelen cevaplarda “hiç etkilenmedim” diyenlerin oranı %49 iken, “şiddetle etkilendim” ve “etkilen-

S40 Türkiye'deki Ekonomik, Politik ve Sosyal Koşulların Şirketinizin/işletmenizin Geleceğini Nasıl Etkileyeceğini Düşünüyorsunuz? (Çoklu Seçenek)

Yanıtlanan: 53 Atlanan: 1

dim" diyenlerin oranı toplamda %20'de kalmıştır. 54 işletme içinde 27'si, "depremde hasar gördüklerini" ifade ederken, en yüksek hasarın "hasardan kaynaklı mali kayıp" (%74) olduğunu, bunu dolaylı hasarların, yani birlikte çalıştıkları diğer şirketlerin uğradığı zarardan ya da faaliyetlerini kısmalarından kaynaklandığını (%56) ve üçüncü olarak da "çalışanların performansının düşmesi" (% 48,1) olduğu ifade edilmiştir.

Türk İşverenlere Uygulanan 20 Anketin Topplulaştırılmış Özet Verileri

Araştırma çerçevesinde Suriyelilerle ortaklık yapan ya da Suriyeli çalıştıran Türk işverenlerle yapılması planlanan anketler, Türk işletmelerin isteksizliği ve hatta reddiyeleri nedeni ile sınırlı sayıda uygulanabilmiştir. Bu ilgisizlik ve reddiyede depremin psikolojik etkileri ile Suriyeliler konusunda özellikle seçim sürecinde güçlenen olumsuz siyasi söylemin de etkili olduğu söylenebilir. Bu durum OGG'lerde de yaşanmıştır. Aslında araştırma sürecinde yaşananlar, aynı zamanda sosyal uyum konusunda ne yazık ki çok da umut verici olmayan durumu anlamak bakımından önemli bir ipucu vermektedir.

Türk işverenlerle 50 anket planlanmasına rağmen, gerçekleşen anket sayısı hem 4 ilde dengesiz dağılmış (İstanbul'da 10, Ankara'da 7, Gaziantep'te 2, Mersin'de 2) hem de toplamda 21'de kalmıştır. Bu durum anket analizini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle Türk işverenlerle yapılan anket çalışmasının verileri, ifade edilen sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu bölümde özet olarak sadece istatistiksel açıdan anlamlı olan veriler kullanılmıştır.³⁰

- ◆ % 85'inden fazlası işletme sahibi ya da yöneticisidir.
- ◆ % 76'sı erkek, % 24'ü kadınlardan oluşmaktadır. Tamamına yakını 35 yaş üstündedir.
- ◆ Sektörel dağılım en fazla hizmet, ardından gıda, tekstil, inşaat ve üretim alanları olarak ortaya çıkmaktadır.
- ◆ Eğitim düzeylerine göre; % 80'inden fazlası, yüksek okul, üniversite ya da yüksek lisans mezunudur.
- ◆ % 67'si şahıs şirketi, % 33'ü ortaklı şirketlerdir. Ortaklı olanların ortakları - 1 istisna (Arap)- hariç Türklerdir.
- ◆ Müşterilerinin %45 civarında "çoğunlukla Türk" olmakla birlikte, karma müşteri profili de oldukça yaygındır.
- ◆ % 65'inden fazlası en az 10 yıldır bu sektörde çalıştıklarını ifade etmektedirler.
- ◆ Türk işletmelerin hepsinde (% 100'ünde) en az 1 Türk çalışan bulunmaktadır. Bir işverenin Türk çalıştırma motivasyonları çeşitlidir, ancak en ön plana çıkan gerekçe, Türklerin ekonomik durumlarının "diğerlerinden" daha kötü olması, yani dayanışma saiki dikkat çekmektedir.
- ◆ Türk işletmelerinin %35'nin Suriyeli çalışanı bulunmaktadır. Suriyelilerin işe alınmasının nedeni konusunda çok özel bir durum gözlenmemektedir, ancak Suriyelileri tercih etmeyenlerin en önemli gerekçeleri "bizim vatandaşımızın daha çok ihtiyacı var" seçeneğidir. Bunu "yeterince kaynağım yok" ve "Türkiye'deki çalışma koşullarına uyum sağlayamadılar" seçenekleri takip etmektedir.
- ◆ Türk işletmelerde kadınların çalışma oranları % 30 civarındadır.
- ◆ "Bir şirket açma kararınızın nedeni nedir?" sorusuna gelen cevaplar içinde en yüksek olan % 60 ile "bu alanda yetenekli olduğumu bildiğim, başarılı olacağımı bildiğim için"dir.
- ◆ İşyeri kurulurken sorunlarla karşılaşmayan sadece % 35 iken, bürokratik süreçlerden ciddi şikayetler olduğu anlaşılmaktadır.
- ◆ Şirket kurulurken mali destek ya da danışmanlık alanların oranı %40 civarındadır. Yardım/destek alanların aldığı en önemli destek mesleki (hizmetiçi) eğitim faaliyetleridir.

30 Anket çalışmasına katılanların sayısı az olduğu için küsüratlar yuvarlanmıştır.

Suriyeli işletme sahiplerinin Türkiye’deki varlığına ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisine katılıyorsunuz? (Türkler)

	Kesinlikle	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hem Türkleri hem de Suriyelileri etkileyen ekonomik sıkıntılar var	%20 4	%20 4	%5 1	%30 6	%25 5	20
Suriyeli işletmeler ülke ekonomisine olumlu katkı sağlıyor	%10 2	%50 10	%25 5	%10 2	%5 1	20
Suriyeli işletmeler ülke ekonomisini olumsuz etkiliyor	%5 1	%30 6	%10 2	%50 10	%5 1	20
Suriyelilerin ülke ekonomisine katkısı Türkler tarafından anlaşılmıyor	%25 5	%45 9	%15 3	%15 3	%0 0	20
Türkiye’deki Suriyeli işletmelerin sayısı arttıkça işsizlik oranı düştü	%20 4	%65 13	%0 0	%15 3	%0 0	20
Suriyeli işletmelerin sayısı arttıkça pazardaki rekabet de arttı	%5 1	%25 5	%10 2	%50 10	%10 2	20
Suriyeli işletmeler Türkiye’de vergisiz faaliyet gösteriyor	%0 0	%20 4	%5 1	%60 12	%15 3	20
Suriyeli işletmeler Türkiye’deki Türklerden daha az vergi ödüyor	%10 2	%25 5	%15 3	%40 8	%10 2	20
Suriyeli işletmeler Türkiye’nin ekonomik yapısıyla bütünleşti	%10 2	%30 6	%15 3	%35 7	%10 2	20
Suriyeli işletmelerin varlığı Türkler tarafından destekleniyor	%15 3	%30 6	%20 4	%25 5	%10 2	20

- ◆ Mali destek alan %55’in aldığı destek genelde sermaye ya da kredi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu desteğin ise % 67 oranında Kamu kurumlarından alındığı anlaşılmaktadır.
- ◆ Türk işverenlere “Suriyeli işletmelerle sizin işletmenize yönelik düzenlemeler farklı mı?” diye sorulduğunda, %50’sinin bu konuda bilgisinin olmadığı; % 40’ının ise “aynı olduğunu” düşündüğü anlaşılmaktadır.
- ◆ Türk işverenlere yöneltilen Suriyelilerin Türk ekonomisine (olumlu ve olumsuz) etkilerine yönelik sorularda genel olarak “olumsuz etkilerin” ve negatif algıların ortaya çıktığı görülmektedir.
- ◆ Türk işverenlerin Suriyelilere güven duymadıkları, ortaklık yapmaya ve/veya Suriyeli çalıştırmaya çok sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır.

- ◆ Türk işverenlerin % 60'ı depremde etkilenmediklerini % 25'i ise çok az etkilendiklerini ifade etmektedir, ancak bu cevaplarda Gaziantep ve Mersin katılımcılarının az sayıda olduğu da akılda tutulmalıdır.
- ◆ Suriyeli işletme sahiplerinin Türkiye'deki varlığına ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisine katılıyorsunuz?

OGG BULGULARI

Araştırma kapsamında sadece Suriyeli işverenlerle 3 OGG gerçekleştirilmiştir. OGG'lerde görüşülen 11'i erkek, 4'ü kadın olmak üzere toplam 15 Suriyeli işverenle görüşülmüştür. OGG'lere katılanların profiline dair ayrıntılar ekteki aşağıdaki tabloda yer almaktadır.³¹

Suriyeli işverenlerle yapılan OGG'lerde öne çıkan konular ve katılımcı değerlendirmeleri:

İşyeri kuruluş aşamasında karşılaşılan sorunlar

Katılımcıların bir bölümü, Türkiye'de yabancı olarak, ruhsat çıkartma, çalışma izni alma, yer bulma, belediye onayı alma gibi yasal süreçlerden kaynaklı işyerlerini kurarken zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Burada özellikle Türkiye'deki süreçlerin resmi ilerliyor olması ve süreçlerin zaman alması nedeniyle işe başlamanın bir hayli uzun sürdüğünü ifade edilmiştir. Suriyeli işverenler kendilerine yol gösterecek veya bu işlemleri bir "nokta atışla" yürütebilecek bir kurum bulunmadığından dolayı zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu işlemleri kolaylaştırabilmek adına danışmanlık hizmeti veren bazı aracı kurumlara yöneldiklerini, ancak bu kurumların da bazen durumu suiistimal ettiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar iş yeri kurma süreçlerinin iller arasında farklılık gösterdiğini düşünmektedir. Ayrıca prosedürler hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarının da altını çizmişlerdir. Bunun en önemli nedenlerinden birisinin de Türkçe dil yetersizliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

"Bizler iş adamı olarak yabancı bir ülkede bir iş yeri kurmak istiyorsak bu ülkenin dilini, yasalarını, idari süreçlerini ve yabacıların hak ve hukukunu öğrenmek, kendimizi bilinçlendirmek durumundayız."

Görüşülen Suriyeli işverenler, yasal ve idari süreçlerin ilgili kamu kurumundaki personelin bakış açısına, kurulacak iş yerinin türüne, işverenin yasal statüsüne bağlı olarak değişiklik gösterdiğini vurgularken, bazen çok kolay ve hızlı şekilde sürecin tamamlanabildiğini bazen ise sürecin çok

31 OGG katılımcıları ile ilgili ayrıntılar için Bkz.: Ek 1

zaman aldığı, ama bir şekilde çözülebildiğini, ve fakat bazı durumlarda da tamamen çıkmaza girdiği ifade etmişlerdir.

“Belli başlı bazı işlemlerin tamamlanması, resmi kurumlarda çalışanların inisiyatifine bağlı olmakta, Suriyeli mültecilere karşı bakış açısına göre de değerlendirme yapılmaktadır”

Bazı katılımcılar, karşılaştıkları zorlukların Türkiye’de gelişen gündeme göre değişkenlik gösterdiğini de eklemişlerdir.

“ Türkiye’de yabancılara yönelik gündemler insanları çok hızlı etkiliyor. Bu durum ister istemez kamuda çalışanlara da yansıyor (...) Sürekli yabancılarla ilgili düzenlemeler değişebiliyor, bu da bizim için bazen koruyucu bazen zorlayıcı oluyor.”

Yasal ve idari süreçler bakımından (çalışma izni, ruhsatlandırma vb) ortaya çıkan durumun değerlendirmesi

Görüşülen Suriyeli işverenlerin bir bölümü kendi sermayeleriyle işlerini kurdukları için dış finansman ihtiyacı yaşamadıklarını belirtmiştir. Sermayesi yetersiz olanlar ise ortaklıkla bu sorunu aşmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Katılımcılar en önemli sorun olarak Türk ekonomisindeki yapısal ve konjonktürel durumları işaret etmişlerdir. Yaşanan sorunlar içinde sıklıkla dile getirilenler şunlardır. Ülkedeki döviz kurunun sürekli artması, buna bağlı olarak ham madde ve malzeme fiyatlarının artması, istikrarlı bir ekonomik gidişatının olmaması, iş yeri kiralalarının artması, çalışan maliyetlerinin ve vergilerin artması, ekonomik daralma nedeniyle tüketicilerin harcama tutumlarının değişmesi, hibe ve kredilerden yararlanamama, banka ödemelerinde sorunlar, fatura ve fiş kesmede sıkıntılar.

“Piyasasına yapancı olduğumuz bir ülkede bir iş yeri açmak, ticarete atılmak cesaret gerektirir. Ya su üzerine çıkarsınız ya da en dibe batarsınız. Bu su üzerinde kalabilmek için sürekli kar ederek sermayemizi büyötmek gerekir”

Ayrıca katılımcılardan bir bölümü, çalışma izni almak konusunda ciddi sorunlarla karşılaşmadıklarını ifade ederken, bir diğer grup, süreçlerin sorunlu olduğunu, çalışma iznini tüm çalışanları için alamadıklarını, çalışma izni başvurularına gelen olumsuz cevaplarının gerekçelerinin olmadığını ifade etmektedir. Bazen çalışma izinlerinin sonuçlanmasının uzun sürmesinin de işlerinde aksamalara neden olduğunu ifade etmiştir. Çalışma izni alınmasında işverenlerin istekli olduğu ama bazen çalışanların –sosyal yardımlarda kesinti yaşamamak için- kayıtlı çalışmak istemediği durumlar olduğu dile getirilmiştir.

İşyeri denetim süreçlerine ilişkin değerlendirmeler

Görüşmeciler genellikle işyerine olan denetimlere vurgu yapmış, bu denetimlerde ilgili kurumun, işyerinde çalışma koşullarını, iş güvenliği ortamını, vergi, ruhsat vb. evraklardaki eksikleri takip ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak hemen hemen bütün katılımcılar, denetimlerin etkisinin Türkiye’deki mülteciler konusundaki siyasi gündeme paralel olarak değiştiğini düşünmektedir.

“2 yıl önce Türkiye’de belediye seçimlerine hazırlık yapılırken yabancı işletmelere sıkı denetim süreçleri başlatıldı. En belirgin şekliyle Arapça yazılı tüm tabelaların kaldırılması istendi ve iş yerimin Arapça tabelası sökülerek sadece Türkçe yazılı tabela asabileceğim söylendi.”

“Baz denetmenler çok fazla detaya inerek sanki bir açık yakalayabilir miyiz diye zorluyorlar ve bence bunu yabancı olduğumuzdan dolayı yapıyorlar.”

“Tüm evraklarımın tamamlanmasına rağmen belediyeden ruhsatlandırma yapılmadı ve gerekçe olarak da Suriyelilere kapalı olan mahallede iş yerimi açmam söylendi. Ama benim pazarım ve tüketici profilim bu bölgede başka bir yerde kazanç elde edemem.”

Kayıtsız istihdam durumu

Görüşülen Suriyeli işverenler, işletmelerinde kayıtsız çalışanların olduğunu ifade etmiş ve bunun nedeni olarak da çalışma izin süreçlerinin uzun olmasını ve kota uygulamasını göstermiş, ayrıca çalışanların da sosyal yardımlar kesilmesin diye sigortasız çalışmak istemelerine istinaden de kayıtdışı çalışmanın yaygın olduğu belirtilmiştir. Bazı işverenler ayrıca, kayıtlı çalıştırmanın maliyetinin (en az asgari ücretten ödeme yapma ve sigorta primleri vb.) oldukça yüksek olduğunu da vurgulamışlardır.

Depremi işyerleri ve çalışanlar bakımından etkileri

Katılımcıların çoğunluğu depremden kaynaklı doğrudan olumsuzluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak depremin yarattığı ve devam etmekte olan ekonomik etkilerin insanların para harcamalarında kısıtlamaya gitmelerine neden olduğunu ve bundan kendilerinin de etkilendiklerini ifade etmişlerdir. İlaveten, depremden bir şekilde etkilenen çalışanlarının da moral ve motivasyon düşüklüğü ile karşı karşıya kaldıklarını ve bu durumun da iş akışlarını olumsuz yönde etkilediğini dile getirmişlerdir.

Türk işverenlerle ilişkiler ve rekabet konusu

Çevrelerinde Türk işverenlerin/esnafın olduğunu ifade eden Suriyeli OGG katılımcıları, Türk esnafın kendilerine veya iş yerlerine herhangi bir olumsuz etkilerinin olmadığını hatta zaman zaman birbirilerine destek olduklarını ifade etmiştir. Rekabet ortamının olduğunu ancak bunun ticari ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemediğini düşünmektedirler.

“Bölgemizde çok sayıda Türk iş yeri mevcut, ama bizleri ne olumlu ne de olumsuz etkiliyorlar. Aramızda bir rekabet olduğunu düşünmüyorum, çünkü bizim genellikle pazarımız yurtdışıdır ve yabancılara yöneliktir. Türk işletmelerinin pazarı daha çok Türkiye sınırları içindedir, bu nedenle rekabetimiz yok.”

OGG’ye katılan Suriyeli işverenlerin Türklerle ortaklık yapmaya ilgili oldukları da görülmektedir. Bazı katılımcılar bunun işe yarar ve her iki taraf açısından da olumlu olmasını iç ve dış piyasa an-gajmanı bakımından gerekçelendirmiştir. Katılımcılar ayrıca bu tür ortaklıkların sosyal uyuma da katkısının olacağına inanmaktadır.

“Türk biriyle ortak olabilirim bu da işlerimizin olumlu yönde ilerlemesini sağlar. Türkler iç piyasada bizlerden daha iyi, biz ise dış piyasa ve ticarete öndeyiz bu şekilde dengeli ortaklık sağlanabilir.”

“Ortaklıklar iki kültürü bir araya getirmenin bir önemli adımı olur ve ön yargıların kırılması da böylece sağlanabilir.”

İşyerinde Türk çalıştırma motivasyonu

Görüşülen Suriyeli işverenlerin çoğunluğu Türk çalışanlarının olduğunu belirtmiştir. Türk ve Suriyelilerin bir arada çalışmasının ön yargıların ortadan kalkmasında ve çalışanlar arasında etkileşim yaratmasında önemli olduğunu düşünmektedirler. Türk çalışanı olmayanlar da bunun ihtiyaç halinde ve işlerine uygun Türk çalışanların da kendileriyle çalışmak istemesi durumunda mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Özetle, görüşülen işverenler açısından Türk birini istihdam etmeye bir mesafe olmadığı anlaşılmaktadır.

“Aslında Türk ve Suriyeli çalışan arasında çok büyük fark yok. Zaten işe alırken belli başlı kriterlere sahip olan kişileri alıyoruz. Yani uyruğu fark etmeksizin profesyonel çalışmak gerekir.”

“Ben bir Suriyeli işletme sahibi olarak, Türk çalışanlarımla işletmeme tecrübe, bilgi, dil ve kültür aktarımı gibi çok şey kattığını düşünüyorum.”

İşyerinizde Türk ve Suriyeli çalışanlar arasında uyum ve Türklerle bir arada yaşam konusu

İşyerlerinde hem Türk hem de Suriyeli çalıştıran Suriyeli işverenler, çalışanların uyum içinde çalıştıklarını, birbirlerine iş anlamında destekleyici ve yol gösterici olduklarını, ilişkilerinin iş yeri çerçevesinde kalmayıp iş dışında da devam ettiğini belirtmişlerdir.

“Türk ve Suriyeli çalışanlarımız öyle bir uyum içinde bulunuyorlar ki kimin Türk kimin Suriyeli olduğunu ayırtedemezsiniz.”

Görüşülen Suriyeli işverenler Türklerle bir arada yaşamın zaten gerçekleştiğini ve bu konuda bir sorun olmadığını düşünmektedir. Bunda aynı coğrafyadan gelmiş olmalarının da etkisinin olduğunu düşünmektedirler.

“Bunun aksini iddia edenler varsa ortak yaşamın ve huzurun bozulmasını isteyenlerdir. Biz bu millete minnettarız. Şüphe yok ki huzur içinde kardeşçe yaşayabiliyoruz ve yaşamaya devam edeceğiz”

“Bu huzuru bozmak isteyen bazıları kargaşa yaratıyor, ama bunlar istinadlıdır. Bizlerin Türk milletiyle huzurlu ve uyumlu bir şekilde yaşamaya engel olamayacaklar.”

“Toplumu kışkırtmaya çalışanların önüne geçilmeli ve daha fazla uyum programı yapılarak daha az sancıyla iki toplumun huzur içinde yaşamaya sağlanmalı.”

“Maalesef büyüklerimiz Türkiye içinde uyum sağlamakta zorlanıyor, ancak gençlerimizin ve yeni doğanların Türkiye’ye bağlılıkları ve sevdaları var. Artık Suriye kültürü ve yaşamı bizim gençlerimize yabancı gelmeye başladı.”

Mülakat Bulguları

Araştırma kapsamında küçük ve orta ölçekli işletme sahibi Türk ve Suriyelilerle yapılan anket çalışmaları ve OGG'lere ilaveten Türkiye'deki sosyal uyum çalışmalarında Suriyelilerin ekonomik hayata entegrasyonunu takip eden ve bu süreçte bir şekilde rol oynayan kurum/kuruluş, uluslararası örgüt, STK temsilcisi ve alanda çalışan uzman akademisyenlerle toplam 12 görüşme yapılmıştır. Bu bölümde yer alan notlar mülakat yapılan kişilerin görüş ve önerilerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın ana odağı olan Suriyeli işverenlerin işyeri kuruluş aşamasından başlayarak bütün süreçlerde karşılaştıkları sorunlar (mevzuat, uygulama, algılar/önyargılar vb. diğer durumlardan kaynaklı) ve bu hususta iyileştirilmesi gereken alanlar ve tavsiyeler mülakatlar sayesinde önemli bilgi sağlayıcılar (Kİİs) aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Mülakat soruları, OGG'ler ve anket çalışmasının da üzerine odaklandığı 5 ana başlık altında toplanmıştır:

1. Suriyeli işverenlerin işyerlerinin kuruluş aşamasında itibaren karşılaştıkları zorluklar
2. Suriyeliler bakımından çalışma izni şartının değerlendirilmesi
3. Suriyeli ve Türk işyerlerinde çalışanlar bakımından ortaya çıkan sorun alanları
4. Suriyeli ve Türk işverenler arasında ilişki
5. Deprem sonrası Suriyeli ve Türk işletmelerin ve ayrıca çalışanların durumu

Suriyeli İşverenlerin İşyerlerinin Kuruluş Aşamasında İtibaren Karşılaştıkları Sorunlar

Suriyelilerin Türkçe (dil) yetersizliği

Mülakatlarda Suriyeli işverenlerin ve çalışanların ekonomik entegrasyon konusundaki ilk dikkat çeken sorunlarının Türkçe dil yetersizliği olduğu vurgulanmıştır. Suriyelilerin işyeri kuruluş aşamasında mali müşavirlerle çalışmaları, yani profesyonel destek almaları, dil eksikliğinden kaynaklanabilecek engel ve zorlukları azaltmaktadır. Mali müşavirler, işyerinin bütün kurulum ve sonrası süreçlerini takip etmektedir. Görüşülen kişilerin bazıları bu sayede Suriyelilerin işlerinin kolaylaştığını, ancak Türkçe öğrenme motivasyonlarının da bu nedenle düşebileceğini belirtmiştir. Başka bir ifadeyle, Suriyelilerin yasal ve prosedürle ilgili süreçleri “bir şekilde hallediyor olmaları” ve zaten günlük hayat akışında karşılaştıkları ve çoğunlukla muhatap oldukları gruplar bakımından kendi milletlerinden kişilerle bir araya gelmeleri nedeniyle Türkçe dil eksikliğini çok büyük sorun olarak görmedikleri düşünülmektedir. Ancak dil sorunu, sosyal uyum ve ekonomik entegrasyon çerçevesinde ele alındığında, yerel toplumda ciddi bir tepki nedeni olabilmektedir. Görüşmecilerden biri, hali hazırda zaten Suriyelilere karşı toplumda önyargının olduğunu ve bir Suriyeli işverenle muhatap olan – örneğin işyerine denetime giden bir görevlinin – Türkçe iletişim kuramıyor olmasının bu önyargıyı artırdığını belirtmiştir.

Görüşmecilere göre Türkiye’deki Suriyeli girişimci/işverenler özellikle işyeri kuruluş aşamasında Türklerden farklı özel zorluklar yaşamamaktadır. Yani, prosedürler bakımından herhangi bir Türk nasıl işletme kurabiliyorsa aynı prosedürlere tabii olarak yabancı bireyler de işletme kurabilmektedir. Tek fark Suriyelilerin işyeri kuruluş aşamasında yanlarında tercüman bulundurma gerekliliğidir. Ayrıca mevzuata hakim bir avukat ve muhasebeci ile çalışma zorunlulukları da mevcuttur. O nedenle böyle bir network, yani yabancılarla çalışan mali müşavir ve tercümanlık büroları oluşmuştur.

Suriyeli çalışanların bir işyerinde çoğunlukta olması durumunda zaten iletişimlerini ana dillerinde kurabiliyor olmaları veya Türklerle çalışmaları halinde, Suriyelilerin arasından bir veya birkaçının biraz olsun Türkçe biliyor olması ve o kişiler üzerinden işlerini halletmeleri, Türkçe öğrenme motivasyonunu büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle Suriyeli çalışanlar arasında Türkçe öğrenme gayreti ve imkanı olanlar azınlıkta kalmaktadır.

Türkiye’deki Suriyelilerin dil öğrenmeleri konusunda yeterli imkanlara sahip oldukları da söylenemez. Halk Eğitim Merkezleri (HEM)’lerde verilen Türkçe dil kurslarının mesai saatleri içerisinde ve sadece bu merkezlerde veriliyor olması, özellikle çalışan ve işyeri sahibi Suriyelilerin kurslara katılımını mümkün kılamamaktadır. Benzer biçimde yetişkinlere Türkçe dil öğretimi metotlarının yetersizliği de dil öğrenimin aksamasında önemli rol oynamaktadır. Zira Türkçe dilini farklı yaş

gruplarından kişilere öğretebilmek için hem bu konuda formasyonu olan eğitimcilere hem de buna uygun müfredata ve eğitim modüllerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Türk ve Suriyeli ortaklık işletmeler

Suriyelilerin Türklerle ortak işletme kurmayı tercih etme nedenlerinin başında, görüşülen kişilerin birçoğuna göre, Türkçe dil yetersizliğinden kaynaklanan engelleri aşmak ve aynı zamanda Türklerin prosedürlere daha hakim olmasının avantajını kullanmak yer almaktadır. Ayrıca, Suriyeli bir işletmeci Türk bir işletmecinin know-how'un yararlanabileceğini düşünüyorsa da ortaklık yoluna gitmektedir. Bir diğer neden olarak, Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) kiraların çok yüksek olduğu ve buralarda işletme kurmanın zorluklarından bahsedilmiştir. Suriyeli bir işletmeci için bir Türk vatandaşıyla ortaklık yapmak buralarda da aktif yer alabilmeyi sağlamaktadır.

Türklerin ise Suriyelilerle ortak şirketler açmasının nedenlerinden biri olarak Suriyeli işletmecilerin sermayesinin yanı sıra dış ülke bağlantıları öne çıkmaktadır. Ancak ortaklı işletmelerin genellikle büyük ölçekli firmalar olduğunun, küçük ve orta ölçekli firmaların genelde şahıs şirketleri kurduklarının da altını çizmek gerekir.

Türk ve Suriyeli ortaklı işletmelerde işe alınacak kişiler, ödemeler ve iş süreciyle ilgili detaylarda kimin daha belirleyici olduğu konusunda görüşmecilerin genel izlenimi Türk ortağın daha hakim olduğu yönünde olmuştur. Özetle, Suriyeli ortağın sermayesi ve uluslararası bağlantıları ortaklıkta ana belirleyici olurken, diğer bütün işleyiş ve hususlar Türk ortağın tercihlerine göre belirlenmektedir.

Türkiye'deki mevzuata göre, Sanayi ve Ticaret Odalarında kayıtlı olan işletmelerin (ki bütün işletmelerin kayıt olma zorunluluğu vardır) ortaklarından bir tanesinin yabancı olması halinde kaydı "yabancı sermayeli işletme" olarak tutulmaktadır. Haliyle sadece yabancı bir sermaye ile kurulan ile yabancı ortaklı sermaye ile kurulan firma ayrımını yapabilmek için verilerin alt kırımlarına bakmak gerekmektedir.

Suriyeli işyerlerinin "tolere edildiği" görüşü

Görüşmecilerin önemli bir bölümü özellikle küçük ve orta ölçekli Suriyeli işverenlerin kurdukları işyerlerinin yasal prosedürlere uymadığını ve bu konuda da denetimlerin etkin olmadığını, bu işletmelerin tolere edildiğini düşünmektedir. Söz konusu Türk vatandaşları ve diğer yabancılar olduğunda kuralların işletildiği, sadece Suriyelilere yönelik esnekliklerin olduğu fikri hakimdir. Örneğin, mahalle aralarında bulunan küçük esnaf, berber dükkanı vb. yerlerdeki Suriyeli işyerlerinin kayıtlarının dahi olmadığı söylenmiştir. Bu "esnekliğin" Suriyelilerin statülerinin "Geçici Koruma" olmasından yani geçicilik üzerine inşa edilmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Denetimlerin etkinliđi

Görüşmecilerin bir kısmı farklı kamu kurumlarının işyeri denetleme süreçlerinde, kayıt dışı çalıştırma, çalışma izni olmaması vb durumlarda esnek tutum takınabildiklerini düşünmektedir. Yani normalde ceza kesilmesi gereken durumlarda, işletmelere ceza kesmekten imtina edildiği, uyarı yapıldığı, süre verildiği farklı yaptırımlar uygulanmadığı iddia edilmektedir. İşverenlerin zaten bu koşullar altında cezaları ödeme gücü olmadığı ve bir bakıma üretimin de devam etmesi için cezai işlemlerin “esnetilebildiği” durumlar olduğu belirtilmiştir. Bu uygulamada Türkiye ekonomisinin % 30’undan fazlasının kayıtdışı olmasının da önemli etkisi olduğu açıktır.

Suriyelilerin teşvik mekanizmalarından yararlanamaması

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) başta olmak üzere kamuda işverenler ve işletmeler açısından birçok teşvik programının olduğu bilinmektedir. Bu teşvikler ilgili mevzuata istinaden işletmenin işleyişini kolaylaştırmak, masraf ve maliyetlerini desteklemek, istihdam ihtiyacını karşılamak gibi çok boyutlu olabilmektedir. Her bir teşvikten yararlanmak için farklı kriterler olabildiği gibi, işyerinin kayıtlı olması, ruhsatının ve vergi numarasının olması, SGK primlerinin düzenli yatırılması vb. temel esaslara uygunluk da gözetilmektedir. Suriyeli küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu gibi teşviklerden iki nedenle yararlanamadıkları görüşmelerde belirtilmiştir. Bunlardan ilki, işletmelerin birçoğunun kayıtdışı olması, başka bir ifadeyle işyeri açma ile ilgili evrak ve işlemlerinin eksik olması ya da hiç olmaması; ikinci ise, Suriyeli işyerlerinin bu gibi teşviklerden haberdar olmamalarıdır.

Ayrıca görüşmelerde teşvik politikaları konusunda önemli bir ayrıntı daha ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerin bir kısmı bir dönem start-up’lara yönelik devlet teşvikleri olduğunda yalnızca Türk vatandaşlarına yönelik teşvikler verildiğini, ancak bunun zaman içerisinde genişletildiğini ve uluslararası fon sağlayıcılarının destekleriyle Türk ve yabancı işletmelere yönelik de verilmeye başlandığını ifade etmişlerdir.

Finansal ve bankacılık işlemleriyle ilgili sorunlar

Görüşmelerde dile getirilen önemli bir husus Geçici Koruma statüsündeki Suriyelilerin banka-da hesap açamıyor, bankacılık işlemleri yapamıyor ve kredi çekemiyor olmalarıdır. Hatta kredi konusunu çözebilmek için Suriyeli işletmelerin yanında çalışan bir Türk varsa onu firmaya ortak göstererek onun üzerinden krediye erişim sağlandığı da belirtilmiştir. Bu konu Türk ve Suriyeli ortaklı işletmelerde Suriyelilerin ortaklık kurma motivasyonlarını etkilemektedir. Ayrıca bazı AB projelerinden Suriyelilerin kredi kullanamaması, kredi geçmişlerinin olmaması nedeniyle Suriyeli işverenlerin yararlanamadı da not edilmiştir.

Suriyeliler Bakımından Çalışma İzni Şartının Değerlendirilmesi

Mülakatlarda yabancılar için çalışma izni kriter ve prosedürleri bakımından hem Suriyeli işverenlerin hem de Suriyeli çalışanların karşılaştıkları durumlar aşağıda özetlenmiştir.

- ◆ **İşveren açısından sigorta maliyetlerinin yüksek olması:** Bir işverenin kayıtlı çalıştırdığı her bir çalışan için (Türk ve Suriyeli fark etmeksizin) en az asgari ücret tutarından ödeme yapması şartı ve buna paralel olarak da çalışan başına ödediği sigorta maliyetlerinin yüksekliği, hali hazırda Türk çalışanlar açısından da birçok işverene yük getirdiğinden, Türkiye’de kayıtdışı istihdam oranının %30’lara ulaşma nedenlerinden birisi olarak görülmektedir.
- ◆ **İşveren için çalışma izni maliyetlerini yüksekliği:** Görüşmelerde verilen Sultanbeyli örneği bu konuda oldukça dikkat çekicidir. Sultanbeyli’de toplam 375 tane Suriyeli işletme açma başvurusu varken, bunların sadece 83’ünün aktif olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, çalışma izni yenileme (uzatma) sürecinde bu harçları ödeyemediği için kapanan 53 firma olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan çok da yüksek olmayan çalışma izni harçlarının tek başına izin almaktan kaçınmaya neden olmayacağı da düşünülmektedir.
- ◆ **İşveren açısından kota sınırlamasının olması:** Kota sınırlamasının bazı işverenler açısından sınırlayıcı olabildiği görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde – ki araştırmanın konusu da esasen bunlardır – işletmenin finanse edebileceği toplam çalışan sayısı sınırlı ölçüde olduğundan, yabancı (Suriyeli) istihdam etme ihtiyacı doğması halinde, karşılığında oransal olarak 10 katı Türk çalıştırması şartı işverenleri zora sokmaktadır.
- ◆ **İşveren açısından çalışma izni prosedürlerinin zor olduğu ve zaman aldığı görüşü:** Mülakatlarda sıklıkla dile getirilen bir diğer husus işverenlerin büyük bölümünün çalışma izni başvuru sürecinin zahmetli, karmaşık ve masraflı olduğunu söylemesi olmuştur. Bu durumda işveren ya bu zahmete girmemek için Suriyeli çalıştırmayı tercih etmemekte ya da çalışma izni başvurusu yapmadan kayıtdışı çalıştırma yoluna gitmektedir. İşverenlerin çalışma izin süreçleriyle ilgili tam olarak bilgi sahibi olmadıkları ve bu nedenle de süreci karmaşık buldukları yorumu yapmak yerinde olacaktır. Öte yandan 2018’den bu yana başvuru sürecinin elektronik ortamda yürütüldüğü, basitleştirildiği ve mümkün olduğunca kolaylaştırıldığı da bilinmektedir. Ancak söz konusu küçük ve orta işletmeler olduğunda birçok işveren açısından bu prosedürlerin bilinmediği tekrar hatırlatılmalıdır. Çalışma izni sürecinin “zor” olduğu iddiası, bazı işverenler açısından kayıtdışı istihdam etmek için “bahane” olarak da değerlendirilebilir.
- ◆ **Çalışma izni sürecinin sigorta başlangıcı ile senkron ilerlememesi:** Bir yabancı için kayıtlı istihdamı için çalışma izninin alınmasının yanı sıra sigorta başlangıcının da yapılması gerekmektedir. Bu iki işlem için iki ayrı kurum yetkilidir. Çalışma izin süreçleri UİGM tarafından, sigorta süreçleri de SGK tarafından yürütülmektedir. Bir kişinin esasen çalışma izni başvurusu tamamlandıktan sonra yani izni çıktıktan sonra sigorta başlangıcının yapılması gerekmektedir.

Ancak bu süre zarfında – yani en iyi ihtimalle çalışma izninin azami bir ayda çıkması halinde bile – kişinin çalışmaya başlaması mevzuata aykırıdır. Öte yandan özellikle inşaat sektörü gibi riskli işlerde çalışacaklar için sigorta başlangıcı yapılmadan bir gün çalışmak/çalıştırılmak bile iş sağlığı ve güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bir gün dahi çalışsa kişinin bir kaza geçirmesi halinde sigortasız olması durumu işverene cezai işlem gerektirecektir. Bu konuda pratik çözümlere ihtiyaç bulunmaktadır.

- ◆ **Suriyeli çalışan açısından yardımların kesilecek olması:** Suriyelilerin aldığı sosyal yardımları ve özellikle de Sosyal Uyum Yardımı (SUY) kişinin kayıtlı bir işte çalışması durumunda kesilmektedir. Suriyelilerin bu yardımlar kesintiye uğramasın diye de kayıtdışı çalışmayı “tercih ettiği” de yaygın bir söylemdir. Ancak mülakatların birçoğunda da not edildiği üzere, esasen Suriyelilerin büyük bölümünün kayıtlı veya kayıtsız çalışma konusunda bir tercih şanslarının olmadığı, bu konuda karar vericinin çoğunlukla işveren olduğu da anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, işverenin bir Suriyeliyi kayıtlı istihdam etmek istemesi ve bu nedenle de çalışma izni başvurusunda bulunmak istemesi halinde, Suriyelinin yardımlardan mahrum kalmamak için kayıtsız çalışmak istemesi hali, çok ender karşılaşılabilecek bir durumdur. Dolayısı ile bu gerekçe gerçekçi görünmemektedir.
- ◆ **Üçüncü ülkeye yerleşme niyeti:** Görüşmecilerden birkaçı, bazı Suriyelilerin, özellikle de üçüncü ülkeye yerleşme niyetinde olanların, Türkiye’de kaldıkları süre boyunca kayıtlı bir işte çalışmak istemediklerini, zira kayıtlı çalışmaları halinde başka bir ülkeye gitmelerinin mümkün olmayacağını sandıklarını belirtmişlerdir.
- ◆ **Suriyelilerin yasal haklarını tam bilmemesi, şikayet mekanizmalarını kullanmamaları ve sınır dışı edilme korkusu:** Görüşmeciler kayıtdışı çalışan bir Suriyelinin bu durumu şikayet edebileceğini bilmediğini, aksine bu durum ortaya çıkarsa kendisinin sınır dışı edileceğini zannettiğini ve bundan korktuğu için de işyerinde maruz kaldığı herhangi bir emek sömürsü, sigortasız çalışma vb. hallere ses çıkarmadıklarını belirtmektedir. Her ne kadar birkaç aksi örnek olsa da Suriyelilerde yaygın olan bu endişenin, kayıtdışı istihdamın tespitinde önemli bir yol olan “ihbar” yönteminin Suriyeliler tarafından çok kullanılmadığını göstermektedir.
- ◆ **Suriyeli açısından ikamet yerinin çalıştığı ilden farklı olması:** Suriyelilerin önemli bir bölümü ilk kayıt illeri dışındaki illerde yaşamlarını idame ettirmektedirler. Bunun en temel nedenlerinden birisi de iş bulmaları neticesinde veya amacıyla şehir değişikliğine gitmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ikamet yeri değiştirilebilmesi ve hatta kısa süreli, seyahat amaçlı başka şehre gidilebilmesi için Suriyelilerin seyahat izni başvurusunda bulunması, ikamet yeri değişikliği için de yine GİB’e başvurulması gerekmektedir. İkamet yeri değişiklik talebinin genellikle mücbir sebeplere istinaden kabul edildiği, “çalışma” gerekçesinin bu kapsamda – istisnai haller dışında – değerlendirilmediği bilinmektedir. Ancak bu durum Suriyelilerin farklı şehirlere gitmesi ve çalışmaları yönünde pratikte bir engel teşkil etmemektedir. Bu şekilde izinsiz yollarla şehir değiştirenlerin de kayıtlı istihdamı mümkün olamadığından özellikle İstan-

bul gibi illerde kayıtdışı Suriyeli yoğunluğu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Örneğin, İstanbul Sultanbeyli'nden Suriyelilerin %10'unun ikamet ilinin farklı olduğu bilgisi verilmiştir. Bu da bu grup içerisinde çalışanların olması halinde kayıt dışı çalıştıkları anlamına da gelmektedir.

Suriyeli ve Türk İşyerlerinde Çalışanlar Bakımından Ortaya Çıkan Konular

Bu konu görüşmelerde iki açıdan değerlendirilmiştir. Birincisi, işverenin eleman ihtiyacını karşılamak için kendi milletinden olanı ne kadar önceliklediği veya Türk işverenlerden "Asla Suriyeli çalıştırmam" diyenlerle; Suriyeli işverenlerden "Asla Türk çalıştırmam" diyenlerin hangi ağırlıkta olduğudur. İkincisi ise, sigortalı çalıştırma konusunda işverenlerin kendi milletinden olanı sigortalı yapıp, diğerini kayıtsız çalıştırma gibi ayrımcı bir duruma ne kadar başvurduğudur. Özetle, milliyetçi reflekslerin, kültürel kodların, önyargıların bir işveren açısından istihdam sürecinde ne kadar etkili olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu konu tam da bu anlamda sosyal uyum politikalarının istihdam sürecine olumlu/olumsuz yansımalarını görmek açısından oldukça önemlidir.

Bu hususta mülakatlarda ağırlık kazanan görüşler aşağıda derlenmiştir;

- ◆ Bir işverenin sadece kendi milletinden olanı işe alması ve "asla diğer millettten biriyle çalışmam" fikrini savunması durumunun çok yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan bu tespitin her dönem için ve her bölge/şehir için genellenemeyeceğinin de altını çizmek gerekir. Genelde işverenlerin ve girişimcilerin kendilerine katkı verecek ve ucuz olacak işgücüne açık oldukları gözlenmektedir.
- ◆ Ancak özellikle seçim dönemlerinde mültecileri hedef alan ve araçsallaştıran söylemlerin artması, Covid-19 pandemisinin geride bıraktığı ekonomik kriz ve 6 Şubat depreminin etkilerinin "ötekileştirme"yi güçlendirdiği ve bunun da istihdam süreçlerine bir şekilde yansıdığı da gözlenmektedir. Tam da bu hususta birkaç görüşmeci özellikle son dönemde ülke ekonomisinin kötüye gitmesi nedeniyle Türk işverenlerin eleman alımında Türkleri önceliklediği durumları sıklıkla gördüklerini de belirtmişlerdir.
- ◆ Suriyeli işverenlerin işyerlerinde çoğunlukla Suriyelilerin çalıştığı da bir gözlem olarak not edilmiştir. Ancak bu durum, milliyetçi reflekslerden ziyade, işletmenin hizmet ettiği kitlenin yine ağırlıkta Suriyelilerden oluşması, Arapçanın yaygın olarak konuşuluyor olması gibi nedenlere bağlıdır. Bu durum, küçük ve orta ölçekli Suriyeli işletmelerin zaten genellikle Suriyelilerin yoğun olduğu mahallelerde faaliyet gösteriyor olmasından kaynaklanan arz talep dengesinin yine Suriyelilerin üzerinden yoğunlaşıyor olduğunu teyit etmektedir.
- ◆ Bu durum, yani çoğunluğu hatta tamamı Suriyeli çalışanlardan oluşan bir işletmenin varlığı, yukarıda bahsi geçen kota kriterine uyulmadığı anlamına da gelmektedir. Bu da ancak kişilerin kayıt dışı çalıştırılması halinde mümkündür. Öte yandan görüşmecilerin bir kısmı, bazı sektörlerde çalışma izni başvurusunda kota kriterinin ilgili kamu kurumları tarafından esnetildiğini

ve hatta uygulanmadığı da ifade etmektedirler. Kamu kurumlarının tavrının temel sebebi ise zor durumdaki Türk ekonomisinin kısa vadede zarar görmemesi ve çalışmaktan başka çareleri olmayan Suriyelilerin kamu kaynakları ile finanse edilmesi gibi bir durumla karşılaşmama isteğinden kaynaklandığı algısı yaygındır.

- ◆ Öte yandan görüşmecilerin büyük bölümü işletmeler açısından temel motivasyonun her zaman ilk olarak finansal avantajlar olduğunun da altını çizmişlerdir. Başka bir ifadeyle küçük orta, büyük ölçekli fark etmeksizin bir işletmenin az maliyetle yüksek üretim yaparak kazanç elde etmek niyetinde olduğu açıktır. Bu durumda tasarruf edilecek kalem genellikle işgücü olmakta yani ucuz işgücü çoğu zaman en tercih edilen olmaktadır. İşgücü ucuz ve nitelikli ise de nereden geldiği, hangi milletten olduğu ikinci planda kalmaktadır.
- ◆ Yukarıda yoruma istinaden, Türk bir işletmenin eğer standardına uygun ve ucuza çalışabilecek bir Türk eleman buluyorsa, onunla çalışmak istediği anlaşılmaktadır. Bunun milliyetçi reflexlerden öte, çalışma kültürüne aşinalık, dil sorunu olmaması gibi pratik nedenleri olduğu açıktır. Ancak yine de özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde “benim vatandaşım kazansın” şeklinde bir bakış açısıyla Türk elemanın önceliklendiği durumlar olduğu da not edilmelidir.

Suriyeli ve Türk İşverenler Arasındaki İlişki

Mülakatların bu kısmında Suriyeli işverenler ile Türk işverenler arasındaki ilişkiler, özel olarak da rekabet durumu anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle küçük işletmelerin birbiriyle etkileşim ve yardımlaşma içinde olup olmadıklarıyla ilgili görüşmecilerin gözlem ve bilgilerine yer verilmiştir. Öte yandan hizmet sektöründe, market, berber, cafe, restoran vb. küçük işletmelerden alışveriş yapan ve hizmet alan müşterilerin “kendi milletinden/kendi kültüründen olan esnafı tercih etme” eğiliminin olup olmadığı da görüşmecilerle değerlendirilmiştir.

Bu hususlarda öne çıkan bulgular şu şekildedir;

Genellikle Suriyelilerin Suriyeli işyerlerinden ve hizmetlerden, Türklerin de Türk işletmelerden ve hizmetlerden yararlandıkları anlaşılmıştır. Başka bir ifadeyle iki toplum arasında işveren, esnaf ve müşteri düzeyinde etkileşimin çok olmadığı görülmektedir. Bu durumun birçok nedeni olabileceği ve sosyal uyum açısından da önemli sonuçları tartışılabileceği gibi, Suriyeli küçük işletmelerin genellikle hali hazırda Suriyelilerin yoğun yaşadığı mahallelerde kurulduğunu ve doğası gereği hizmetin Suriyelilere yönelik olduğunu da not etmek gerekir. Öte yandan, görüşmecilerin de bir kısmının belirttiği üzere “kendi insanıma katkı olsun” görüşünün hem Türkler hem de Suriyelilerde son dönemde yaygınlaştığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, kültürel kodların, giyim kuşam, yeme içme gibi alışkanlıkların farklılık göstermesinden de kaynaklı olarak müşterilerin kendi milletinden kişilerin kurduğu işyerlerini tercih ederek alışkanlıklarına ve taleplerine daha denk hizmet ve ürün aldıklarını da hesaba katmak gerekir. Ancak bunun sosyal uyum bakımından sorunlar yaratması

riski de bulunmaktadır. Yani iki toplumun “paralel toplumsal sistemler” içinde birbirine temas etmeden varlıklarını sürdürmesinin sosyal uyuma sürecine etkilerini iyi değerlendirmek gerektiği açıktı.

- ◆ Suriyeli küçük işletmelerin müşteri potansiyeli kendi milletinden kişiler olduğundan işyerlerinin sürdürülebilirliğinin çok da uzun olamadığı da yine bazı görüşmeciler tarafından belirtmiştir.
- ◆ Mersin ili özelinde görüşmeciler, Türk ve Suriyeli işverenler arasında çok büyük bir rekabet mücadelesi olmadığını ifade etmişlerdir. Her iki grubun, sundukları hizmetler ve ürünler anlamında sahip oldukları farklılıklar, rekabet için alan yaratmaya uygun görünmemektedir. Öte yandan Mersin’de ticaret yapan Suriyeli işletmeler özelinde hali hazırda Suriye’de ticari bağlantıları olduğu ve bunu devam ettirdikleri, Suriyelilerin ticari açıdan çok başarılı millet oldukları düşüncesinin de var olduğu görülmektedir. Üretim ve büyük işletmeler özelinde çok büyük bir rekabet söz konusu değilken, ucuz işgücü konusunda rekabet alanı doğduğu da hatırlatılmıştır.

Deprem Sonrası Suriyeli ve Türk İşletmelerin ve Ayrıca Çalışanların Durumu

6 Şubat depremi Türkiye’nin güneyinde bulunan 10 ili derinden etkilemiş birçok anlamda büyük yıkımlara neden olmuştur. Bu bölgenin bir diğer özelliği de Türkiye’deki toplam 3.3 milyon Geçici Koruma altındaki Suriyelinin 1.7 milyonunun bu deprem bölgesindeki illerde ikamet etmesidir. Depremde Türk vatandaşları gibi o bölgede yaşayan birçok Suriyeli de (7 binin üzerinde) hayatını kaybetmiş, depremzede olmuş ve deprem bölgesinden göç ederek farklı illere sığınmak durumunda kalmışlardır.

Deprem sonrası etkilerin ekonomiye özellikle de bölge ekonomisine etkilerini incelerken, bölgede yok olan veya ciddi zarar gören iş piyasasını ve işgücü (insan) kapasitesini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu çerçevede görüşmecilerin gözlemleri ve aktarımları aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- ◆ Depremi hali hazırda kısıtlı imkanları olan Suriyeliler bakımından daha dezavantajlı bir hale getirdiği görüşü yaygın biçimde kabul görmektedir. Bu bölgeden göç etmek zorunda kalan depremzede Suriyelilerin gittikleri yerlerde kendilerini mevsimlik tarım işçiliğine yöneltecekleri gözlemi ve yorumu mevcuttur. Bu tespiti yapan görüşmeci, Adana ve Mersin illerindeki mevsimlik tarım işçiliğinin yerleşmiş bir sisteminin olduğunu, başka bir ifadeyle hali hazırda orada çalışan çok fazla tarım işçisi olduğunu ve bu nedenle depremzede Suriyelilerin buralardan ziyade diğer illerdeki tarım alanına kayabileceklerini ifade etmiştir. Adana’da da depremzede yoğunluğu olduğu ve özellikle tarım alanlarına yönelen, oralandaki çadır alanlarında kalan Suriyeliler olduğu da bölgede saha çalışmaları yürüten STK temsilcileri tarafından dile getirilmiştir.

- ◆ Deprem bölgesinde de nispeten az zarar gören yerlerde tarım alanlarının bazılarında hasat zamanının başladığı ve buralarda da Suriyelilerin çalışacağını göreceğimizi görüşmecilerden bir kısmı not etmiştir. Türk vatandaşı depremzedelerin yavaş yavaş şehirlerine geri dönmeye başladıkları ve bu nedenle bölgede yeniden yoğunluk olduğu belirtilmektedir. Ancak kentte yeniden kendine yer edinmenin Suriyeliler açısından daha zor olacağı da beklenmektedir. Suriyelilerin daha kent dışı alanlarda, tarım bölgelerinde kendilerine yaşam alanı oluşturmaya çalıştıkları ve mevsimlik tarım işçisi olarak çalışma imkanı bulabilecekleri belirtilmiştir.
- ◆ Özellikle seçim sürecinde yaşanan tartışalardan dolayı, deprem bölgesinde yeniden inşa edilecek olan işletmeler ve işyerlerinde Türk vatandaşlarının istihdamının öncelikleneceği öngörüsü hakimdir. Görüşülen STK temsilcileri, deprem sonrası bölgeye yardım götördüklerinde dahi yerel halktan “Siz Suriyelilere yardım ediyorsunuz” şeklinde eleştiriler ve tepkiler aldıklarını ve sosyal tansiyonun bölgede çok arttığını gözlemlediklerini not etmişlerdir. Bu tepkiler deprem bölgesinin yeniden inşası sürecinde Suriyelilerin daha fazla ötekileştirileceğinin sinyalleri olarak da görülebilir.
- ◆ 31 Mart 2024’te yapılması planlanan yerel seçimlerin öncesinde de belediyelerin ve siyasilere deprem bölgesine yönelik çalışmalarında ve hizmetlerinde Suriyeliler de dahil olmak üzere kapsayıcı iyileştirme ve yeniden inşa süreci yürütmelerinin – yerel halkın tepkilerinden çekinerek ve oy kaygısı güderek – kolay olamayacağını da hatırlatmak gerekmektedir.
- ◆ Depremi hemen ardından Suriyelilerin seyahat izniyle ilgili olarak Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) karar yayımlamış ve 90 güne kadar Suriyelilerin seyahat izni alma zorunluluğunun kaldırıldığını duyurmuştur. Ancak bu süre tamamlandıktan sonrası için bir esneklik uygulamaya konulmamıştır. Bu da sınırdışı edilme korkusu yaşayan bazı Suriyelilerin koşullar oluşmasa da deprem bölgesine, yani ilk kayıt illerine döndükleri anlamına gelmektedir. Dönemeyenlerin ise, yine benzer korkuyla bulundukları ilde daha az görünür olmaya çalıştıkları bir alanda ikamet ettiklerini işaret etmektedir. Örneğin, Mersin Büyükşehir Belediyesi deprem bölgesinden gelen Türk vatandaşlarının Belediyeden destek almak için başvuruda bulunduklarını ancak Suriyelilerin kendilerini deşifre etmekten çekindikleri için Belediyeye herhangi bir başvuruda bulunmadıkları ifade etmiştir.
- ◆ Deprem sonrası ülke içinde “düzensiz göç” farklı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Seyahat izni muafiyetinin sona ermesi sonrası halen deprem bölgesindeki esas ikametlerine dönemeyen Suriyelilerin gittikleri yere yerleşme eğilimi ve burada yasal olarak kalma hakları olmadığı sürece sosyal ve temel haklardan yararlanmalarının mümkün olmaması gibi durumlar GİB başta olmak üzere ilgili kamu otoritelerinin yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.
- ◆ Bölgede görev yapan bazı STK’lar, Marmara bölgesinde yapılan çalışmalarda depremzedelerin %40’ının şehirlerine geri döndüğünü tespit etmiştir. Geriye kalan %60’ının ise bu bölgede kalmaya devam edeceğini hatta daimi olarak buraya yerleşme eğiliminde olduklarını gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Bu sayılar içinde Suriyelilerin oranı bilinmemektedir. Öte yandan

Gaziantep özelinde çalışmalar yürüten bir STK ile yapılan görüşmede, depremzedelerin bir şekilde yeniden şehirlerine dönmek isteyeceklerinin ve döneceklerinin belirttiğini not etmek gerekir. Bu görüşe göre, Türkiye'nin tarımsal üretiminin %17'si deprem bölgesinden karşılanmakta ve bu bölgenin yerleşik halkı da bu alanlarda çalışan insanlardan oluşmaktadır. Ayrıca bölge yavaş yavaş da olsa toparlanmaya başlamakta ve işyerlerinin yeniden açılmasıyla, okulların hayata geçirilmesiyle insanlar yeniden yaşam alanlarını kurmaya çalışmaktadır.

- ◆ Deprem sonrası bazı sektörler daralmaya giderken, lojistik ve inşaat gibi sektörlerin büyümekte olduğu ve burada ortaya çıkacak işgücü ihtiyacının yine depremzedeler ve Suriyelilerle karşılanabileceği alanlar oluşacağı da ayrıca not edilmiştir.

SONUÇ

Türkiye, 2011'den itibaren tarihinde hiç yaşamadığı çok ciddi bir kitlesel sığınma hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. 2011'de sadece 58 bin olan sığınmacı sayısı kısa zamanda milyonları aşmış ve bu durum sosyal, ekonomik, mali, siyasi ve güvenlik bakımından Türkiye'nin gündemini belirlemiştir. Türkiye'deki Suriyeliler konusunda uyum çalışmaları 2016 sonrasında başlamıştır. Burada atılan iki önemli adım bulunmaktadır. Bunlardan birisi, Suriyeli çocukların Türk devlet okullarına alınması ve Türkçe eğitime yönlendirilmesi; ikincisi ise, 15 Ocak 2016'da Geçici Koruma altındaki Suriyelilerin –prensipte olarak Türk işverenin daveti ile- çalışmalarına izin veren düzenlemenin yapılmasıdır. Ancak özellikle çalışma hayatı konusundaki düzenlemenin, temelde Suriyelilerin Türkiye'deki varlıklarının “geçici” olduğu yaklaşımı ile yapıldığı söylenebilir.

Aradan geçen 12 yıldan sonra Türkiye'de Suriyeliler konusunda artık hem çalışma hayatına katılım hem de sürecin siyasileşmesi bağlamında başka bir gerçeklikle karşı karşıya olduğu açıktır. “Türkiye'nin Sosyal Uyum Politikalarının Türkiye'deki Suriyeli İşverenler ve Girişimcilerin Ekonomik Entegrasyonu Üzerindeki Etkisi” araştırması, hem Türkiye'deki bu süreci aktarma hem de araştırma bulguları ile gerçek durumu resmetme çabasında bir çalışma olarak özgün bulgu ve önerileri ortaya koymaktadır.

Suriyeliler konusunda yaşanan 12 yıllık süreç ve araştırma bulguları şu şekilde özetlenebilir;

- ◆ Türkiye'deki Suriyeliler, Türkiye'ye geldikleri ilk senenin ardından kendi yaşamlarını idame ettirmek için çalışma hayatının içine girmiştir. Suriyeli sığınmacılar için Türk devletinin düzenli ve sürekli bir mali desteği olmamıştır. Bu durum onların “ucuz işçi” olarak Türkiye'de çalışmalarını zorunlu kılmıştır. 2017 sonrasında yılda ortalama 1.4 milyon Suriyeliye AB kaynakları ile verilen SUY-ESSN yardımları, Suriyelilerin günlük yaşamları için kolaylaştırıcı olsa da çalışmadan hayatlarını idame ettirmelerine yetmemiştir. Üstelik geri kalan 2 milyon Suriyeli'nin bu desteğe ulaşamadığı da bilinmektedir. Öte yandan çalışma izni olan ve kayıtlı olarak çalışan Suriyeli

sayısı 2011’de 91 bine çıkmıştır. Bu sayı Türkiye’deki Suriyeli sayısı ve çalışma yaşındaki kişi sayısı ile karşılaştırıldığında yaklaşık 1 milyon Suriyeli’nin Türkiye’de kayıtdışı çalışmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

- ◆ Türkiye’de başta enflasyon olmak üzere yaşanan ekonomik sorunlar, Covid-19 pandemisi ve deprem, özellikle çalışanlar arası eşitsizliği ve yoksullaşmayı artırmıştır. Bu sorunlar hem pazarın küçülmesine hem de maliyetlerin artmasına neden olmuştur. Bütün bunlar kayıtdışılığın daha da artmasına ve tasarrufların ucuz işçilik üzerinden sağlanmasına yol açmıştır.
- ◆ Bu tür bir saha çalışmasında işverenlerin tedirgin olması ve özellikle kayıtdışılık konusunda doğru bilgileri paylaşması oldukça zordur. Ancak buna rağmen Suriyeli işverenlerin verdikleri bilgiler derlendiğinde, kayıtdışılığın oldukça yaygın olduğu ve bunun ekonomik işleyiş içinde normalleştirildiği anlaşılmaktadır.
- ◆ Türkiye’deki Suriyeliler ister çalışan ister girişimci olsun, haklarındaki en ciddi eleştiri ve hatta suçlama “kayıtdışı” olmaları konusunda yaşanmaktadır. Oysa Türkiye ekonomisinin % 30 civarında kayıtdışı olduğu, yani ortalamada 30 milyon Türk vatandaşı çalışanın yaklaşık 10 milyonunun kayıt dışı çalıştığı TUIK istatistiklerinde de görülmektedir. Yani kayıtdışılık Suriyeliler 2011’de Türkiye’ye gelmeden önce de mevcuttur ve olmaya da devam etmektedir. Ancak Suriyeliler konusundaki endişeler ve önyargılar, ekonomik alandaki faaliyetleri de yakından etkilemektedir.
- ◆ Bazı işverenler, Suriyelilerin başta SÜY-ESSN desteği olmak üzere aldıkları sosyal yardımlardan mahrum kalmamak için kayıtlı çalışmayı reddettiklerini iddia etmektedir. Ancak saha çalışması bunun yine de işverenin bir tercihi olduğu, çünkü kayıtlı çalışması halinde en az asgari ücret ödenmesi gereken Suriyelileri daha ucuz çalıştırmanın ancak kayıtdışı çalıştırmakla mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda genel bir yargı ve bazen işverenler tarafından ortaya konulan bir söylem gerçek durumla bağdaşmamaktadır. Yani kayıtdışı çalışmalarının Suriyelilerin kendi tercihleri olduğu iddiası doğru görünmemektedir.
- ◆ Bilindiği üzere KOBİ’lerde -ister Türk ister Suriyeli olsun- temel amaç, en az maliyetle en çok kazancı sağlamaktır. KOBİ’lerin işletme ve üretim faaliyetlerinde ucuz işçilik önemli bir önceliktir. Türk ekonomisinin önemli bir yapısal sorunu olan kayıtdışılık, ucuz işçi tedarikini kolaylaştırmaktadır. Bu durum çalışmaktan başka seçeneği olmayan Suriyelilerin çalışma hayatında yer almasının da önünü açmaktadır. Dil bariyeri ve iş-çalışma kültürü bakımından Suriyelilerin dezavantajları, ucuz işgücü olmaları ile arka planda kalmaktadır.
- ◆ Kayıtdışı çalıştırmanın sadece Türk işletmeler ile Suriyeli çalışanlar arasında değil, Suriyeli işletmelerde de yaygın olduğu görülmektedir. Hatta bu durum bazen Suriyeli işverenler tarafından “Suriyelilerde dayanışma” şeklinde meşrulaştırılsa da neticede burada da ucuz işgücü tercihi daha önemli bir rol oynamaktadır.
- ◆ Türk ekonomisindeki bozulma, pandemi ve deprem ayrıca Türkiye’deki sığınmacılar konusundaki tepkileri ve endişeleri artırmaktadır. Türk toplumu Suriyelileri son dönemde daha fazla

“yük” olarak görmeye başlamış, işsizliğin, ekonominin kötüye gidişinin ve hatta toplumda asayişin bozulmasının nedeni olarak eleştirilerin hedefine haline getirmiştir.

- ◆ Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal tepkiler ve onların ülkelerine geri dönmeleri talebi oldukça yüksek seviyededir. Türk toplumunun % 88,5’i Suriyelilerin Türkiye’den gönderilmesini istemektedir.³² Konu her geçen gün popülist siyasetin malzemesi olmaktadır. Bu da uyum çalışmalarını zorlaştıran önemli bir engelle dönüşmektedir. Türk toplumundan gelen tepkilerin bir bölümü yaşanan olumsuz tecrübelerden kaynaklıyken, yargıların büyük bölümünün bir algı ve önyargı konusu olduğu anlaşılmaktadır.
- ◆ Türkiye’deki Suriyelilerin kayıtdışı çalışmalarına yönelik tepkiler kadar, Türk devletinin yani Türk vergi ödeyenlerin kaynakları ile Suriyelilere mali destek verilmesi tepki ile karşılanmaktadır. Bu durumda, Suriyelilerin çalışmasına yönelik tepkilere rağmen, sosyal uyum bakımından orta ve uzun vadede Suriyelilerin kendi çabaları ile hayatta kalmalarının, kayıtdışılığın da sadece Suriyeliler ile ilgili bir sorun olmadığının Türk toplumuna anlatılması önem taşımaktadır.
- ◆ Suriyeli girişimcilerin en ciddi sorunu, geleceklerini görememek ve bu bağlamda “statü” konusudur. Bu durum orta ve uzun vadeli yatırım yapmak isteyen ve bunun için risk almak durumunda olan girişimcileri tedirgin etmektedir. Şüphe yok ki sosyal uyumun önündeki en ciddi engel de bu “belirsizlik”, “geçicilik” duygusudur. Bu nedenle Türkiye’de Suriyelilerin geleceği konusunda gerçekçi bir politika uygulamaya konulmadıkça ve buna bağlı olarak kapsamlı sosyal uyum politikaları geliştirilmedikçe ve uygulanmadıkça, ekonomik entegrasyon süreçleri kronik sorunlar olarak gündeme gelecek gibi görünmektedir.
- ◆ Suriyelilerin girişimciliği hususunda dikkat çeken önemli husus, yapılanmanın daha çok “etno-marketing” alanında yani kendi toplumlarına hizmet edecek şekilde gerçekleşmesidir. Suriyeliler kendi toplumlarının beklentisi, talep ve önceliklerine göre işletmeler kurmaktadır. Sosyal getto yapılanması, işletmeler için yeterince iş yapma kapasitesi sağlamaktadır. Böylece hem kolay ve güvenli alanda faaliyet göstermek hem de Türk toplumu ile “çatışmasızlık” mümkün kılınmaktadır. Ancak bu durum, Türk toplumunda özellikle de esnafa rekabet bağlamında başka itiraz ve rahatsızlıkları da beraberinde getirmektedir.
- ◆ Neredeyse tamamı küçük çaplı olan Suriyeli işletmelerin Türk ekonomisine katkıları son derece sınırlıdır. Daha çok kendi kendilerine yetme ve kendi ayakları üzerinde durma çabası içinde olan bu işletmelerin uzun vadede ürün çeşitliliği ve dış pazarlar bakımından katkılarının olma potansiyeli olduğu açıktır. Ancak bu potansiyelin Türk ekonomisine hissedilir katkısı için oldukça uzun bir zamana ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Suriyelilerin çalışması ya da işletmeler kurmasının belki de en önemli katkısı, Türk devletinden mali destek beklentisi olmadan

³² Erdoğan M.Murat, Suriyeliler Barometresi-2021: Suriyelilerle Uyum İçerisinde Yaşamın Çerçevesi, UNHCR desteğiyle, 2022, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2023/01/SB-2021-TR-MME-FINAL-19-Ocak-2023.pdf> (Erişim tarihi: 14.09.2023)

yaşamlarını sürdürmeleridir. Ancak bu ekonomik katkının ortaya çıkan maliyeti karşılamaktan oldukça uzak olduğu da bilinmektedir.

- ◆ Suriyeli girişimciler için iş kurma süreçlerinde ciddi sorunlar yaşandığı özellikle çalışma izni almak, ruhsatlandırma ve finans kurumları ile ilişkilerin zor olduğu anlaşılmaktadır. Suriyelilerin en çok sıkıntı çektikleri alanlar dil bariyeri, sürekli değişen mevzuat, ekonomik işleyişe ayrıklı mevzuat kısıtlamaları, kamu kurumlarında ve iller bazında farklı uygulamalar, bilgilendirme kanallarının açık olmaması gelmektedir. Bütün bunlara ev sahibi toplumdan gelen ve her geçen gün siyasal alana yayılan tepkilerin de olumsuz etkilerini eklemek gerekmektedir.
- ◆ Çalışma hayatına ilişkin düzenlemelerde ciddi bir koordinasyon sorunu olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. İşyeri kurulumunda çalışma izni ve ruhsatlandırma süreci birbirinden bağımsız ilerlemektedir. Ruhsat belediyeden alınırken; çalışma izni başvurusu ve süreci UİGM tarafından yürütülmektedir. Katılımcılar Belediye ve UİGM arasındaki koordinasyon sorunları nedeni ile iptaller yaşanabildiğini iddia etmektedir. Ruhsatın 15 gün içinde alınması gerekirken, öte taraftan çalışma izin başvurusunun sonuçlanması zaman alabilmektedir. Bu durumlarda da çalışma izni çıkana kadar ruhsatı alınmış iş yeri kayıtdışı hale düşebilmektedir. Bu tür koordinasyon sorunlarının aşılması için yeni düzenleme ihtiyacı dikkate alınmalıdır.
- ◆ Pek çok idari, sosyal ve siyasi soruna ve en önemlisi geçicilik ve belirsizlik ortamına rağmen, Türkiye'deki Suriyelilerin özel olarak da girişimcilerin ekonomik entegrasyon süreçlerinde başarılı olduğu, kendi ayakları üzerinde durmayı başarabildikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar Suriyeli girişimciler çok büyük ölçüde Suriyeliler ile ortaklık yapıp çalışsa da Türklerle ortaklıkların da önemli seviyelere geldiği ve en önemlisi bu konuda bir ilgi ve açıklık olduğu gözlenmiştir.
- ◆ Kadınların girişimciliğini ve çalışma hayatına katılmasını artırmak konusunda bazı destek programları ve projeler olsa da Suriyeli kadınların çok azının istihdam ve girişimcilik, yani genel olarak ekonomik entegrasyon süreçleri içine çekilebildiği gözlenmektedir.
- ◆ Türk işverenleri saha araştırmasına dahil etmek, anket ve OGG çalışması için ikna etmek – bütün çabalara rağmen – oldukça zor olmuş ve hatta araştırma başında hedeflenen katılımcı sayısının oldukça altında kalmıştır. Bu durum toplumdaki gerginliği anlamak bakımından oldukça önemlidir. Anket çalışmasında yeterli kişiye ulaşamadığından istatistiksel olarak anlamlı analizler yapmak zor olsa da Türk işverenlerin Suriyelilere ciddi bir önyargı ile baktığı ve işbirliklerine de sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır.
- ◆ Sosyal uyum ile ekonomik entegrasyon arasında önemli ilişki bulunduğu açıktır. Ancak burada karmaşık bir ilişki olduğu da bilinmektedir. Aslında planlı göç hareketlerinde göçmenler ekonomik kalkınmanın en önemli aracı olarak görülmektedir. Buna rağmen zaman zaman göçmenlere yönelik tepkiler de yaşanabilmektedir. Ama bütünüyle plansız ve pek çok güvenlik kaygısını beraberinde getiren mülteciler söz konusu olduğunda, toplumda tedirginlikler daha da artmaktadır. Mülteciler, ekonomiye katkı yapacak kişiler olarak değil, kendilerine yük

olacak, kamu hizmetlerini olumsuz etkileyecek ve aynı zamanda güvenlik sorunları yaratacak kitleler olarak görülmektedir. Genelde mültecilere ev sahipliği yapan toplumlar, mültecilerin ekonomik ve mali yükler oluşturduğundan şikayet ederken; paradoksal bir şekilde mültecilerin çalışmasına itiraz da gayet yaygındır. Bunun temel nedeni de kayıt dışılık ve ucuz işçiliktir. Mültecilerin, yerel halkın işini elinden aldığından ya da çalışanların ücretlerinin düşmesine neden olduğuna yönelik şikayetler ekonomik entegrasyon ile sosyal uyum ilişkisini daha da sorunlu bir hale getirebilmektedir. Bu konuda siyasi mülahazalarla hareket eden devletin politikaları ile toplumun beklentileri de her zaman uyumlu olmamaktadır. Sosyal uyum, devletin karar ve uygulamalarından çok daha fazla toplumun kabulü ile gerçekleşebilir. Oysa toplumsal kabul özellikle mülteciler konusunda kolay sağlanamaz. Bu da siyasi tartışmalara ve sınırlamalara neden olur. Kamu kurumları yaptıkları politikaların ne kadar gerçekçi ya da etkili olacağından daha fazla toplumdan gelecek tepkileri dikkate alarak geçici ve etkisiz düzenlemeleri tercih edebilmektedir. Türkiye’de genelde böyle bir sorunun yaşandığı açıktır.

- ◆ Ekonomik entegrasyon ile sosyal uyum arasındaki ilişki konu düzenli, planlı göç değil, mülteciler olduğunda oldukça karmaşıktır. Çünkü “kendi kendine yetebilirlik” önemli olsa da bunun yerel halkın işinin elinden gitmesi ya da gelirinin azalması riskini de beraberinde getirdiği bilinmektedir. Yani ülkeye yeni gelenlerin sayısı çok ve ucuz işgücü olarak çalışmaları ihtimali yüksek ise evsahibi toplumda sığınmacıların çalışması yaşamsal ve anlaşılabilir bir tepki de yaratabilmektedir. Bugün Türkiye’de ciddi bir işsizlik ve genç nüfus olmasına rağmen, Suriyelilerin çalışıyor olmasında ücret rekabeti de önemli bir rol oynamaktadır. Bu da sosyal uyum süreçlerinde işverenlere değil, doğrudan ucuz işçi olarak çalıştırılan Suriyelilere yönelik tepkileri artırmaktadır. Netice itibarı ile ekonomik entegrasyon, sosyal uyum devlet ve özellikle de toplum tarafından benimsenmedikçe, gerginlik, itiraz ve hatta çatışma alanına dönüşebilmektedir. Bu bağlamda Suriyelilerin çalışmaları konusunda devletin topluma iyi bir iletişim stratejisi ile ve şeffaflık ile bilgiler vermesi son derece önemlidir. Türk toplumunun % 80’inden fazlasının Suriyelilerin yaşamlarını Türk devletinin yardımları ile sürdürdüğüne dair inancı olduğu müddetçe, ekonomik entegrasyon da sosyal uyum için contra etkiler yaratabilecektir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Kayıtdışılıkla Mücadele

- ◆ Kayıtlı çalışmanın teşvik edilmesi için örneğin tekstil ve lojistik gibi sektörlerde görülen tedarik zinciri yöntemi kullanılabilir. Zira firmaların bu tedarik zincirine katılabilmeleri için belli standartları sağlamaları ve en başta da çalışanlarının kayıtlı olması gerekmektedir. Bu yapıda yer almanın firmalara da sağladığı faydalar var. Ayrıca bu bir teşvik mekanizması olarak yaygınlaştırılabilir.

- ◆ Kayıtlı istihdam ve ekonomik entegrasyon sürecinin desteklenmesi aşamasında teşvik mekanizmalarının güçlendirilmesi, çeşitlendirilmesi ve daha da önemlisi Suriyeliler başta olmak üzere diğer yabancı işletmelerin de bu gibi imkanlara erişiminin kolaylaştırılması için adımlar atılması gerekmektedir.
- ◆ Kayıtdışılığın azaltılması, Türkiye genelindeki ekonomik sorunlardan ve kayıtdışılıktan bağımsız düşünülemez. Ayrıca Suriyelilerin kayıtlı çalışmasına yönelik mevcut mevzuat ve uygulamaların daha gerçekçi bir zemine çekilmesi ihtiyacı açıktır. Mevcut düzenleme devam ettiği sürece kayıtlı çalışanların oranının uzunca süre çok düşük seviyelerde kalması sürpriz olmayacaktır.
- ◆ Çalışma izni ile kayıtlı halde çalışma konusunda az da olsa bazı Suriyelilerde ortaya çıkan, başta SUY-ESSN yardımları olmak üzere destek programlarından yararlanamama riskinin ortadan kaldırılması için; kayıtlı/çalışma izni ile işe başlayanların SUY desteğinin 1 yıl devam ettirilmesi gibi bir imkan yaratılabilir. Ayrıca SUY-ESSN başta olmak üzere bu sosyal ve maddi yardımlarla sosyal uyum süreçlerinin sürdürülebilirliği mümkün değildir. Bu nedenle kademeli olarak sosyal yardımlardan (özellikle de SUY-ESSN) çıkış stratejisi üzerine çalışılması gerekmektedir.
- ◆ Kayıtdışı istihdamla mücadelede sorumlu kurumların bu alana önem vermesi ve denetim mekanizmalarının daha etkili hale getirilmesi gerekmektedir. Ancak bu tür uygulamaların mevcut düzenlemelerin eksikleri ve ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını da ortaya çıkardığı unutulmamalıdır. Kayıtdışılık tasvip edilemez, tolere edilemez bir durumdur. Ancak Suriyelilerin kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak yeni düzenlemeler olmaksızın, bunun çalışanlar ve işletmeler için riskler yaratması ihtimali de yüksektir.
- ◆ TÜİK'in adrese dayalı nüfus kayıt sistemine entegre olmadığı için hanehalkı araştırmalarına dahil edemediği GK Suriyelilerle ilgili olarak düzenlemeye gitmesi gerekir. Bu verinin kayıtdışı oranlarına önemli ölçüde etki edeceğinin hatırlanması gerekmektedir.

Kurumsal/Organizasyonel Alanlarda İyileştirme

- ◆ Yabancı çalıştırma kotasının sektörel ve hatta şehir bazlı yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. UİGM'in bu hususta "turizm" sektöründe uygulamaya koyduğu kota esnekliğinin diğer sektörler çerçevesinde – ihtiyacı ve koşulları göz önünde bulundurarak genişletilebilir.
- ◆ Özellikle nitelikli kişiler bakımından çalışma izninin aynı sektör veya meslekte devam edecekse, işyeri değiştirmiş olsa da "uzatılabileceği" yani sürecin en başından (sıfırdan) başlatılması gibi bir uygulama değerlendirilebilir.
- ◆ UİGM ve Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) arasındaki işbirliği ve koordinasyon güçlendirilmesi, çalışma izni başvurularının hızlı ve etkin bir şekilde değerlendirilmesinin sağlanması gerekmektedir.

- ◆ SGK ve UİGM arasında düzenli iletişim ve koordinasyonun sağlanması, çalışma izni ile ilgili gereken bilgilerin eksiksiz ve doğru bir şekilde paylaşılması gerekmektedir.
- ◆ Çalışma izni onayı ile prim başlatılması aynı anda aynı platform üzerinden yapılabilirdir.

Farkındalık ve Bilgilendirme

- ◆ Çalışma izni başvuru şartları ve prosedürleri her ne kadar açık ve net şekilde mevzuatta yer alsa da ve ilgili kurum olan UİGM tarafından muhataplarına anlatılsa da sahada (işverenler ve bazen de çalışanlar bakımından) sürece dair yanlış/eksik bilgilerin olması nedeniyle, ilgili kurumların bilgilendirme faaliyetlerine devam etmesinin sağlanması gerekmektedir.
- ◆ Yabancılar, ülkede çalışmalarına yönelik çalışma izni başta olmak üzere bütün şartlarla ilgili bilgilendirme faaliyetlerinin farklı yöntem ve araçlarla aktarılması ve bunun sistematik ve sürdürülebilir hale gelmesi gerekmektedir.
- ◆ Uygulayıcılara yönelik kapasite geliştirme ve farkındalık eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve bunların sistematik ve sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir.
- ◆ Sanayi, Ticaret ve Esnaf Odalarının komite ve toplantılarında yabancı yatırımlı işletmelerin etkin olarak yer alması ve meslek odası tarafından düzenlenen eğitim ve programların teşvik edilmesinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu programlar ve işverenleri bir araya getiren platformlar sayesinde Türk ve Suriyeli işletme sahipleri arasındaki etkileşimin artması sosyal uyum sürecine de olumlu etki edecektir.
- ◆ Türkçe dil öğretimi konusunda özel ve kapsamlı çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu ihtiyaç sadece Suriyeli çocuklar-gençler için değil, özel olarak da ekonomik hayatın içinde yer alan, ekonomik uyum süreçlerinin aktörleri olan/olacak yetişkinler için de söz konusudur.
- ◆ Toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi ve göç politikalarının topluma daha iyi anlatılması için iletişim ve farkındalık yaratma çalışmaları yapılmalıdır.
- ◆ Türkiye’de kamuoyunda hâkim olan “yabancı” algısının Suriyeliler ve Afganlara indirgendiğinin görülmesi ve yabancıların farklı niteliklerde ve statülerde olabileceği üzerine farkındalık çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir.
- ◆ “Yabancılar – özellikle de Suriyeli ve Afganlar – yerli işgücünün yerini alıyor ve yerel halkın işsiz kalmasına neden oluyor” gibi yaygın söylem ve algılarla mücadele etmek için iletişim stratejisi planlanmalıdır.

Ek Tablo: Suriyeliler ile Yapılan OGG Katılımcı Özellikleri

Suriyeliler ile Yapılan OGG Katılımcı Özellikleri											
OGG	KOD	Cinsiyet	Yaş	Kaç Yıldır Türkiye’de	Türkiye’deki statüsü	Suriye’de geldiği Yer	Kaç yıldır bu şehirde	Evli mi/Çocuk sayısı	Suriye’de yaptığı eski işi	Türkiye’de kaç yıldır işyeri var	İşyerinin niteliği/ sektörü
1	1-E-34	E	34	12	Ol TCV	Halep	7	Bekar	Öğrenci	4	Hizmet
	1-E-28	E	28	10	Çi	Lazkiye	10	Evli-1Ç	Öğrenci	7	Hizmet
	1-E-37	E	37	12	Ol	Lazkiye	12	Bekar	Öğrenci	8	Medya
	1-E-62	E	62	9	GK TCV	Humus	4	Evli-3Ç	Devlet Memuru	6	İnşaat
	1-K-47	K	47	10	Ol	Şam	10	Evli4-Ç	Ev Hanımı	8	Hizmet
2	2-K-33	K	33	10	GK	Halep	GA	Bekar	Öğrenci	5	Güzellik M.
	2-K-42	K	42	12	GK TCV	Şam	Ank	Evli-2Ç	Öğretmen	7	Kozmetik
	2-E-38	E	38	12	Ol TCV	Al-Hasakeh	Mersin	Evli-3Ç	Turizmci	9	İmalat
	2-E-65	E	65	12	Ol	Lazkiye	İstanbul	-	-	5	Rest.
	2-E-44	E	44	9	GK TCV	Halep	GA	-	-	6	Tekstil
3	3-K-35	K	35	12	GK TCV	Halep	3	Bekar	Öğrenci	3	Hizmet
	3-E-48	E	48	12	Ol TCV	Lazkiye	12	Evli-1Ç	Elektronik teknisyeni	6	Elek. Elektronik
	3-E-38	E	38	9	GK	Halep	6	Evli-4Ç	Ticaret	6	Tekstil
	3-E-29	E	29	12	Ol	Lazkiye	12	Evli	Öğrenci	5	Gayrimenkul
	3-E-42	E	42	11	GK	Şam	11	Evli-2Ç	Mobilya imalatı	9	Mobilya imalatı
OGG: Odak Grup Görüşmesi / E: Erkek / K: Kadın / Ol: Oturma İzni / GK: Geçici Koruma / TCV: TC Vatandaşı / Ç: Çocuk											

**Building
Markets**

Türkiye'nin Sosyal Uyum Politikalarının Türkiye'deki Suriyeli İş Sahiplerinin ve Girişimcilerin Ekonomik Entegrasyonu Üzerindeki Etkisi

**M.Murat ERDOĞAN
Tülin Hacı MOHAMAD
Nihal EMİNOĞLU**

Kasım 2023